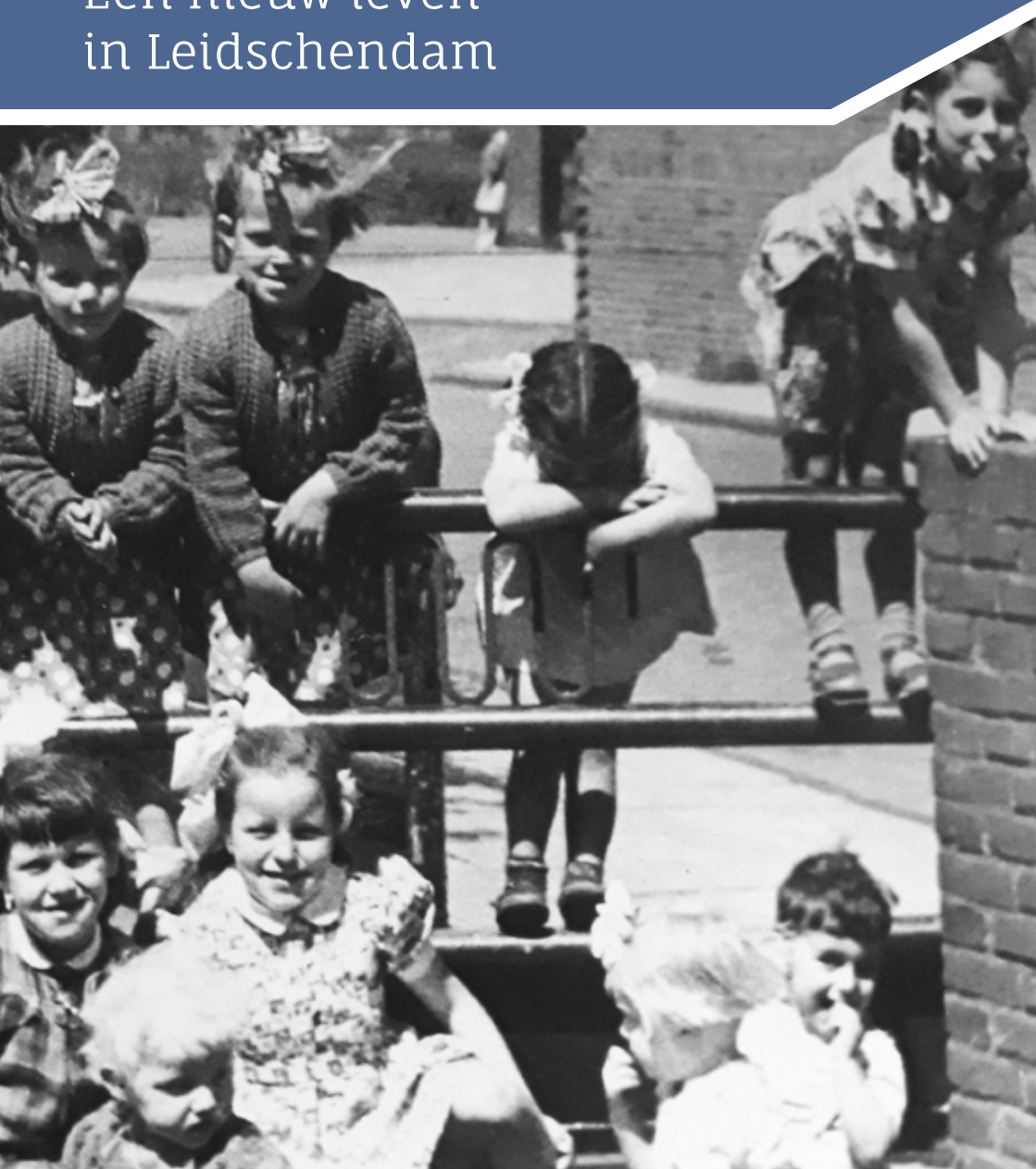


ERF GOED NIEUWS

Een nieuw leven
in Leidschendam



Colofon

Erf Goed Nieuws is een uitgave van de Vereniging Erfgoed Leidschendam en verschijnt minimaal twee keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan leden. Advertentietarieven op aanvraag.

Redactie Erf Goed Nieuws

De vaste redactie bestaat uit Idsard Bosman, Willemien de Vlieger-Moll, Peter Neukirchen en Cees Siermann. Voor suggesties, op- of aanmerkingen over Erf Goed Nieuws kunt u zich richten tot de redactie: telefoon (06) 53717333 of e-mail: info@erfgoedleidschendam.nl

Druk

OKzPress, Den Haag

Lay-out

OKzPress, Anton Beuse

Vereniging Erfgoed Leidschendam

Bestuur

Voorzitter: drs. H.R. Grootenhuis
Secretaris: drs. C.A.F. Siermann
Penningmeester: drs. J.H. Athmer
Bestuurslid: dhr. I.J. Bosman

Adviseur bouwhistorie:

P. Jansen

Adviseur bouwtechniek:

Ing. J.J. van Vliet

Website

www.erfgoedleidschendam.nl

E-mail

info@erfgoedleidschendam.nl

Adres

Vereniging Erfgoed Leidschendam, postbus 3027, 2260 DA Leidschendam

Telefoon

Secretaris: (06) 53717333

Wilt u het werk van de vereniging steunen, dan kunt u lid worden. U kunt zich aanmelden via www.erfgoedleidschendam.nl. De minimum bijdrage bedraagt 15 euro per jaar.

Foto voorpagina: Foto bij het huis van de familie Batelaan aan de Stomwijkse Achterweg medio jaren 50. Helemaal rechts op de foto staat Jeanette Pagrach.
Bron: archief Jeanette Pagrach, fotograaf Jo Karp.

INHOUDSOPGAVE

Een nieuw leven in leidschendam

4



Begrafenisonderneming Van der Togt

30



Verlichting en veiligheid
in de 17e en 18e eeuw.

47



De bloemenzaak van Van Oosten

65



EEN NIEUW LEVEN IN LEIDSCHENDAM

Vorig jaar herdachten wij in Nederland 75 jaar bevrijding. Maar vooral ook onze vrijheid die ons in deze tijd zo dierbaar is. In dit kader is aan mij, Jeanette Pagrach, dochter van Mozes (Max) Pagrach en Lea Karp gevraagd om een inkijkje te geven in ons gezin vanaf 5 mei 1945.

Na een periode van bijna drie jaar onderduik bij de familie Batelaan aan de Stompwijkse Achterweg ging het leven verder. Maar mijn Joodse ouders hebben de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog in hun verdere leven voor altijd meege dragen.

Mijn ouders hebben nooit gesproken over hun emoties, ze wilden de oorlog ver van ons houden. Maar de opvoeding en vooral de wil van mijn vader om zijn kinderen de kansen te laten benutten die hij nooit heeft gehad zijn, althans voor mij en in zekere zin misschien ook voor de andere kinderen, bepalend geweest voor ons verdere leven. Onze gezamenlijke jeugdherinneringen hebben wij in dit artikel in een tijdslijn proberen samen te vatten.

Vijfenzeventig jaar terugkijken naar een tijd die ik vooral als kind heb beleefd



Aankondiging huwelijk van mijn ouders Max Pagrach en Lea Karp in maart 1940
Bron: Jeanette Pagrach

kan niet anders dan fragmentarisch zijn. Door ook Joke, Donald, Marcel en Lilly, mijn broers en zussen, naar hun herinneringen te vragen is mijn verhaal geworden zoals het nu voor u ligt. De naam van mijn zusje Dolly, die evenals ik in de onderduiktijd is geboren ontbreekt in de opsomming. Zij is in 1980 overleden. Zoals ik al schreef bestaat dit verhaal uit flarden van onze herinneringen. Hierin speelt de oorlog met al zijn verschrikkingen als een rode draad door het leven van mijn ouders.

PERIODE 1945-1950

Op de dag van de bevrijding, vierde ik als klein meisje op de schouders van Baan Batelaan, één van de zonen van de directeur van de gasfabriek Henk Batelaan,

de vreugde van het bevrijdingsfeest op de Stompwijkse Achterweg.

Met hulp van de ondergrondse en mensen uit de gereformeerde kerk in Leidschendam werd het bovenhuis tegenover de gasfabriek aan het begin van de Stompwijkse Achterweg toegewezen aan Max en Lea Pagrach-Karp met hun dochters Jeanette (dat ben ik) en Dolly. Ik ben dan bijna 2 jaar oud en Dolly is net een maand voor het eind van de oorlog geboren.

De voormalige bewoners waren opgepakt vanwege hun lidmaatschap van de NSB. De aanwezige inventaris van hun huis mochten wij zolang in bruikleen nemen. Wij mochten de aanwezige spullen niet



Mijn vader Max en ik in 1945 Bron: boek 'Verborgene Dagboek 1941-1945' Vervaardiger: Jo Karp

houden want daar was beslag op gelegd. Op een zekere dag belde een man bij ons aan en zei dat hij de vorige bewoner was geweest. Hij vroeg of hij wat spullen terug mocht hebben die hij tijdens zijn arrestatie had moeten achterlaten.

Mijn ouders hadden in de oorlogsjaren niet kunnen bevroeden dat dit huis ooit hun onderkomen zou worden.

Ze waren altijd bang voor verraad van deze voormalige overburen. Zij woonden immers pal tegenover het kantoor van het GLB met het bovenhuis van de

gasfabriek annex gemeentelijk lichtbedrijf waar Henk Batelaan directeur was. Hij woonde er met zijn vrouw Rie en hun 7 kinderen, Henk, Joost, Andries, Baan, Ineke, Hans en Kikki. Ook Hannah, hun hulp in de huishouding, woonde bij hen. Hun dochter Machelina Helena Batelaan, roepnaam Machleen, is in 1948 geboren. Maar er was ook plaats voor onderduikers. Behalve mijn vader en moeder, hebben daar ook mijn oma Jenny Karp, de moeder van mijn moeder en oom Jo, een broer van mijn moeder verstopt gezeten.



Hier sta ik (Jeanette Pagrach) met uitgestoken tong helemaal rechts op de foto. Naast mij, hangend over het hek staat mijn zusje Joke en op de grond geheel rechts zit mijn broertje Donald. De foto is medio jaren 50 gemaakt bij het hek van het huis van de familie Batelaan aan de Stompwijkse Achterweg. Geheel rechts zien we de afslag naar de Delftsekade. Bron: Jeanette Pagrach, vervaardiger Jo Karp

Omdat je vanuit het bovenhuis aan de overkant waar de NSB'ers woonden direct in de huiskamer van de familie Batelaan kon kijken, waren tijdens de oorlog de gordijnen aan de straatkant altijd gesloten. Het verhaal gaat dat ik als ukkie wel eens achter de gordijnen was gekropen en naar voorbijkomende soldaten heb gezwaaid. Wat als iemand in dat huis aan de overkant dat koppie met zwart haar had gezien?

Mijn grootmoeder en oom Jo zijn al snel na de oorlog teruggegaan naar hun bovenhuis in Amsterdam. Hun woning vonden ze niet in oude staat terug. De deuren en alles wat van hout was, was gesloopt en opgestookt in de laatste Oorlogswinter. Muren en plafonds waren daardoor zwart geblakerd. Oom Jo is later naar Tilburg verhuisd en vestigde zich daar als fotograaf met een eigen fotowinkel.

In mijn tijd als verpleegster verdiende ik erg weinig. Volle fotorolletjes stuurde ik naar oom Jo om te laten afdrukken en ik kreeg ze altijd van commentaar voorzien terug. Van hem heb ik de fijne kneepjes van het fotograferen geleerd zoals niet richting zon fotograferen en hele hoofden in beeld zien te krijgen.

Mijn ouders hebben besloten om in Leidschendam te blijven wonen. Ze hadden in Amsterdam niet veel te zoeken. In Amsterdam heeft mijn moeder Lea Karp in de oorlog haar broer en vader en veel familieleden verloren en hun huis daar waren ze ook kwijt.

Ergens anders gaan wonen, in Rijssen bijvoorbeeld omdat mijn vader Max Pagrach daar vandaan kwam, was geen optie. Mijn vader was de enige overlevende van zijn familie in Rijssen. Alle ooms, tantes, neven en nichten zijn niet uit de vernietigingskampen teruggekeerd.

EEN NIEUW LEVEN

Mijn ouders moesten na de oorlog aan de Stompwijkse Achterweg 1a, zo heette de straat toen nog, een nieuw leven opbouwen. En dat begon met een aanslag van de gemeente Leidschendam van 6000 gulden, terwijl ze berooid uit de onderduik kwamen. Waar hadden ze sowieso dat geld vandaan moeten halen. Waarschijnlijk was dat voor de inboedel van het huis dat ze toegewezen hadden gekregen.

Door bemiddeling van oom Henk Batelaan, zoals wij kinderen Pagrach hem noemden, en Jan Hoogendoorn, accountant en later vriend voor het leven van onze familie, is die aanslag ingetrokken. Wat ik me kan herinneren is dat de portiekwoning van het NSB-gezin, die door ons in gebruik was genomen, compleet gemeubileerd was. Er stonden ook een prachtig mini houten zeilschip, een opgezette paradijsvogel en een houten tonnetje.

De keuken was vierkant en we hadden gas en water maar geen geiser. Voor de was werd er eerst een grote teil met water gevuld en op het gas gezet. Daar werd eerst de witte was in gekookt en gewassen. Als het water wat was afgekoeld ging



Erfgoed podium Leidschendam- Voorburg

Meer informatie over het Erfgoed Podium Leidschendam-Voorburg
op www.swaensteyn.nl



de donkere was erin. Gelukkig hadden we wel een mangel waarmee het meeste water uit de was werd gedraaid.

Als mijn vader op maandagmorgen vroeg wegging dan zette hij de teil met water op het vuur om mijn moeder het sjouwen te besparen. Het vuur zette hij laag, zodat de vele liters water in een paar uur toch warm konden worden. De was droogde mijn moeder op het piepkleine balkonnetje. In de winter op een houten rek bij de kachel. Dat het rek te dicht bij de kachel stond merkten we aan de heerlijke schroeilucht. Dezelfde teil diende wekelijks ook als bad voor ons. We gingen om de beurt in hetzelfde water. Gelukkig voor ons is de uitdrukking: "Het kind met het badwater weggoien" in ons gezin, ondanks dat mijn moeder het erg druk had, figuurlijk gebleven.

In het bovenhuis zijn mijn broertje Donald (in 1947) en mijn zusje Joke (in 1949) geboren. In die tijd had ik geen idee van zwangerschap of geboorte; ineens lag er weer een baby in de wieg.

Naast ons hadden we een kaasboer die ook eieren verkocht. Ik ging vaak kijken naar de primitieve eiermachine die de grootte bepaalde van het legsel. Ik heb toen van de kaasboer ooit een groot ei gekregen en toen mijn moeder het voor me ging bakken zagen we dat het een dubbeldooier was. Dat had ik van mijn leven nog nooit gezien. Een van de wonderen die ik niet snel zal vergeten.

Wat ik me heel goed herinner is dat we hanenveren van de kaasboer kregen om een indianentooi van te maken. Daar maakten veel buurkinderen ook gebruik van.

We kregen dan ook ribbeltjeskarton dat we pasklaar knipten om zo om ons hoofd te doen. Daarna konden we dan de veren erin steken. Dat was pronken met die verentooi. Carnaval was toen nog niet iets wat gevierd werd maar met onze versiersels voelden we ons echt rijk en feestelijk. Omdat de kinderrijke gezinnen, zoals we nu zouden zeggen, in te kleine woningen ondergebracht waren, speelden we veel buiten.

Stilstaan tikkertje, knikkeren, touwtjespringen, met bijpassende liedjes, ballen ook tegen muren aan en dan boze gezichten van de bewoners door geluidsoverlast, belletje trekken, kaarten met uitgeknipte hoesjes van sigarettendoosjes.

Op zondag waren we bevoorrecht want dan mocht het kantoor van de familie Batelaan gebruikt worden om bijvoorbeeld te tafeltennissen. Zelf ben ik van de stenen trap van onze portiekwoning gevallen. Gelukkig had iemand van het personeel op het kantoor van de gasfabriek dat gezien en is naar buiten gespuurt en heeft me toen naar boven gedragen. Mijn Oma heeft lang gehoopt dat haar man Joshua Karp en haar zoon Max uit de oorlog terug zouden keren. Uiteindelijk kreeg ze te horen dat mijn Opa, nadat hij van de trap was getrapt en was opge-

pakt, in kamp Vught aan zijn verwondingen was overleden en dat Max in één van de vernietigingskampen was vermoord. Gelukkig had haar dochter Roosje kamp Auschwitz overleefd en is zij na de oorlog weer bij haar komen wonen tot ze ging trouwen met Theo van Houwen en in Zaandam ging wonen. Ook haar zoon Arnold die, net als mijn Opa, kleermaker was, had de oorlog overleefd. Hij had een klein werkkamertje in het huis waar Oma woonde.

Voor mijn moeder was het verlies van haar vader en haar broer een heel groot verdriet. Soms vertelde zij hoe zij als kind opa hielp bij zijn werk in het naaiatelier. Zij haalde dan de rijgdraden uit kostuums en kreeg daar een luttel bedrag voor. Dat geld spaarde ze op en kocht daar spullen voor die haar ouders nog niet in huis hadden. Haar broer Max, die violist was, begeleidde zij voor de oorlog op de piano als hij voor een optreden moest repeteren. “Tja, “zei ze dan en zweeg er verder over. Wat voor ons voldoende was om er verder niet over te praten.

Het leven verliep zoals het bij de meeste mensen in die tijd ging. Supermarkten bestonden nog niet, bijna alles werd aan de deur gekocht. De melkboer kwam met paard en wagen langs met achter op een paar grote melkbussen waar hij het bestelde aantal liters overgoot in de aangeleverde pan. Die melk moesten we eerst koken voordat we die konden gebruiken. Stiekem snoepte ik van de bovendrijvende room van de nog ongekoekte melk.

Ook stonden er langs de Vliet vaak volle melkbussen te wachten tot ze opgehaald zouden worden. Ik kon vaak niet de verleiding weerstaan en tilde het deksel van de bus en roomde met mijn vinger een laagje van de bovenkant af. Die smaak herinner ik me als puur, zacht en romig. Zelf boodschappen doen deden we nauwelijks. We hadden een kruidenier, mijnheer Disseldorp die een kruidenierswinkel in de Venestraat had. Hij kwam op donderdag het boekje met bestellingen ophalen en op zaterdag met de bakfiets de bestelde boodschappen bij ons thuis brengen met de zegeltjes van de Spar. Die mochten wij, als we ziek waren, in de daarvoor bestemde boekjes plakken. De reclamekreet in die tijd was: Kopen bij de Spar is sparen bij de koop.

Zelfs de voddeman en de schillenboer kwamen met paard en wagen langs. De voddeman al roepend zijn aanwezigheid kenbaar makend, de schillenboer belde aan de deuren.

Zelfs met kunst werd er langs de deuren geleurd. Pappa en mamma kochten eens een prachtige schilderij van een Zuid-Europese stad die op een meer uitkeek. De natte verf was nog zacht en ik vond het lekker om af en toe een stukje verf van het schilderij af te halen en tussen mijn vingers te kneden. Ik geloof niet dat dit invloed had op de artistieke van het kunstwerk.

WERKEN

Mijn vader is na de oorlog eerst op een tuinderij aan de Veursche Achterweg aan

de slag gegaan om brood op de plank te hebben. Maar zijn belangstelling ging uit naar het vak van pedicure; een bijzonder beroep in die tijd.

Zowel op de tuinderij, waar hij tussen de bedrijven door alle studieboeken doornam om als pedicure aan de slag te kunnen, als thuis studeerde hij om zo snel mogelijk het diploma te halen. Rond 1947 verliet hij de tuinderij en trad in dienst van een schoenenwinkel in Rotterdam. Misschien heeft hij die keuze gemaakt omdat zijn vader schoenmaker was. Hij had een motor als vervoermiddel. In 1947 werd ‘Pagrach algehele voetverzorging’ opgericht aan de Stompwijkse Achterweg 1a.

Net als met zwangerschap en geboorte had ik geen notie van doodgaan. Toen ik een keer met mijn vader meeging naar Rotterdam reed er in langzaam tempo een rouwstoet voorbij de schoenenwinkel waar hij werkte. Het was een aantal zwarte auto's. Op mijn vraag waarom er zoveel dezelfde auto's voorbij reden zei hij: “Er is iemand doodgegaan.” Op mijn vraag hoe dat dan mogelijk was antwoordde hij: “Die is vergeten adem te halen.” Meer duidelijkheid kreeg ik niet ondanks mijn steeds weer terugkerende vragen hierover. Kennelijk waren gesprekken over lijden en dood nog te beladen; de generatie van het grote zwijgen.

ALLE BEGIN IS MOEILIJK

Pappa droomde al gauw van een eigen pedicurepraktijk. In het bovenhuis hadden we een klein kamertje waar twee

houten stoelen stonden en een instrumententafeltje. Om de ‘praktijkkamer’ een aantrekkelijke uitstraling te geven heeft hij de twee houten stoelen lichtgroen geschilderd. Toen de eerste patiënt zich aandiende werd zij vol trots naar die pas geleverde stoel verwezen. De patiënte, die klaar was met de behandeling en weg wilde gaan, had een jurk aan die bleef plakken aan de nog niet helemaal droge verf. Een toegevoegde groene kleur heeft afbreuk gedaan aan haar robe. Veel verbeeldingskracht hoeft je niet te hebben om het tafereel te zien toen die mevrouw opstond met lichtgroene strepen op haar jurk.

Mijn vader zag dit en vluchtte naar de keuken met tranen van het lachen. De schade heeft hij wel vergoed. Mijn vader was een ZZP'er avant la lettre.

GELOOF ALS BESCHERMING

Toen ik 4 jaar was mocht ik naar de ‘kakschool’, zoals toen de kleuterschool aan de Delftsekade genoemd werd.

Ineke Batelaan ontfermde zich over mij door mij langs de gevaarlijke Vliet naar school te brengen en weer op te halen. Mamma had het druk genoeg met het andere grut en haar huishouding en was blij met de dienst van Ineke als chaperonne.

Omdat mijn vader angst had voor weer een oorlog waar de Joden vervolgd zouden kunnen worden, besloot hij ons te laten dopen. Mijn moeder vond het verschrikkelijk, maar omdat zij van mening

was dat 2 geloven op 1 kussen in die tijd maatschappelijk niet geapprecieerd werd, heeft zij uiteindelijk ook besloten om zich te laten dopen

Later vertelde ze dat na die plechtigheid niemand naar haar toe is gekomen om te feliciteren of welkom te heten in de gemeente. We gingen iedere zondag 2 keer naar de gereformeerde kerk in de Damlaan. Pappa werkte erg hard en viel vaak vrij luidruchtig in slaap tijdens de preek. Om hem bij de les te houden schudden we hem aan z'n mouw. Wij kinderen kregen een dubbeltje mee voor de collectezak en een pepermuntje voor de lange zit. Een paar jaar ben ik zondag-schooljuf geweest en heb ik catechisatie gevolgd, maar ik heb nooit belijdenis gedaan.

Op school gingen we in de Damstraat op de School met de Bijbel. We liepen er samen heen. Het oudste kind nam het jongste kind mee. Geluk hadden we als de brug bij de sluis open was en er veilingsschepen doorheen voeren. Van de schippers kregen we soms een bloemkool of een paar komkommers. Met zo'n buit kon je thuiskomen al waren die komkommers vaak te bitter om op te eten.

Dat we thuis ons strikt aan de regels van de gereformeerde kerk hielden betwijfel ik sterk. Op zondag werd er door ons stevig om geld gekaart met de inhoud van het zendingsbusje. Na het kaarten ging het geld er weer in terug, maar toch. Ook kochten we op zondag wel eens een ijsje wat eigenlijk uit den boze was.

Oma heeft de overstap van ons naar het Christendom veel verdriet gedaan. Het was een enorme klap in haar gezicht, maar zij heeft ons niet de rug toegekeerd. Op een zondagmorgen in 1953, terwijl mamma mijn haren aan het vlechten was, ging de telefoon. Mamma snikte en vertelde me dat oma dood was. Ik was ontroostbaar. Zij was degene die mij de eerste 2 jaar van mijn leven dagelijks gezien heeft. Met haar had ik een enorme band.

Die morgen ben ik wel naar de kerk gegaan en heb ik naast tante Joke Roorda gezeten, een vriendin van mamma, zij was de vrouw van de koster Libbe Roorda. Ik heb de hele dienst gehuild.

Het erge was dat mijn ouders, omdat ze Christen waren geworden, niet de hele begrafenis hebben mogen meemaken. Ik wilde per se mee naar de begrafenis maar mijn ouders beslisten om voor mij onbekende redenen dat ik thuis moest blijven. Ik heb jarenlang verdriet gehad omdat ik geen afscheid van oma heb kunnen nemen.

Zoals met veel dingen nam pappa onze godsdienstlessen heel serieus. Op zondag mocht ik in de pedicure stoel zitten omdat pappa mij dan overhoorde hoe ik de psalmversjes, die ik voor school moest leren, uit mijn hoofd kon opzeggen. Het resultaat van die wekelijkse overhoringen eindigden altijd, bij ieder rapport, als enig prima cijfer met een dikke 10.



Van links naar rechts Jeanette, Max, Donald en Lea en onder Joke, Dolly en Marcel.
Bron: Verborgene dagboek 1941-1945. Vervaardiger: Jo Karp

1950-1960 DE VERHUIZING

In november 1950 verhuisden mijn ouders voor de derde keer in dezelfde straat, naar de Nieuwstraat 63, de nieuwe naam voor de Stompwijkse Achterweg. Drie weken na de verhuizing werd daar mijn broertje Marcel geboren. Precies op de verjaardag van zijn oudere broer Donald. Die vond zijn trein mooier als cadeau dan een nieuw broertje.

Ons jongste zusje Lilly is in juli 1953 op de wereld gekomen. Het bijzondere is dat bij de laatste vier bevallingen mijn moeder steeds weer de hulp heeft gekregen van zuster Haak. Ons nieuwe huis was groot genoeg voor het hele gezin.

Beneden hadden we een keuken aan het eind van de gang en een huiskamer die met een schuifdeur van een kleine voorkamer was gescheiden. Boven hadden we 3 slaapkamers en, jawel, een ongekende luxe, een douche en een losse wasbak aan de muur.

EEN PEDICUREPRAKTIJK AAN HUIS

De voorkamer beneden werd de praktijkruimte voor mijn vader. Daar had hij een mooie behandelstoel met een goede machine. De smalle gang met een bankje diende als wachtkamer. Als zelfstandige kreeg mijn vader geen kinderbijslag. Het was dan ook altijd echt hard sappelen om zijn gezin goed te kunnen onderhouden.

Hij studeerde verder om zijn vakbekwaamheid te vergroten o.a. voor het aanmeten van steunzolen en elastieken kousen. Met mijnheer van Lochem, de schoenmaker die ook in de Nieuwstraat woonde en achter in de tuin zijn schoenmakerij had, werkte hij veel samen.

Daar bedachten ze samen oplossingen om schoenen te maken voor mensen met een voetafwijking. Zijn cliëntenbestand groeide uit tot een mooie praktijk. Hij had ook cliënten buitenshuis waar hij op zijn scooter naar toe ging. Dit leidde soms tot bizarre ervaringen.



Mijn vader Max Pagrach in de praktijkruimte aan de Nieuwstraat 63 rond 1960
Bron: Jeanette Pagrach

Eén keer kwam hij thuis, stormde zonder groet naar boven, met zijn jas nog aan en zijn helm nog op, en ging gekleed onder de douche. Onder het wassen kleepte hij zich uit.

Wat was het geval, hij was bij iemand geweest met vlooiën in huis en die moest hij allemaal van zich afspoelen.

Het kwam ook voor dat pappa voor zijn diensten in natura werd betaald. Vooral de boeren uit Stompwijk deden dat regelmatig. Pappa kreeg dan een plateau eieren of een kaas.

Op een dag lag er een jute zak in de gang terwijl pappa aan het werk was. Mijn moeder wilde de zak verplaatsen maar schrok van een kakelende kip daarin, dit bleek ook een betaling voor een pedicurebehandeling te zijn.

Pappa slachtte de kip zelf. Hoe dat slachten in zijn werk ging, daar hebben wij allemaal een andere herinnering aan. De een sprak over het doodslaan op de rand van de vuilnisbak terwijl de ander stellig over het doorsnijden van de hals sprak. Hoe dan ook, de kip leefde niet meer nadat pappa haar onderhanden had genomen.

Donald plukte de kip, daarna werden de stoppels op het gasstel afgebrand. Ik stond dan als kind in de keuken en luisterde hoe mijn vader met zijn kennis van de anatomie van mens en dier tijdens het opensnijden van de kip de onderdelen opnoemde.

Het mooiste vond ik als de eierstokken waarin de eieren te zien waren, naar grootte van hun ontwikkeling gerangschikt, er al een ei met schaal in zat. Mijn moeder vulde de kip met rijst naaide haar buik dicht en maakte van die kip heerlijke kippensoep. De rijst werd eruit gehaald en we kregen allemaal een mini portie, dat was een traktatie.

Het volgende voorval wil ik toch nog vertellen, niet alleen omdat het heel curieus was, maar voor mij ook een voorbeeld van compassie die pappa had met mensen die het minder hadden. Pappa had een cliënte die altijd op haar sloffen en in versleten kleding kwam. Hij vond haar een beetje zielig en bleef haar jaren helpen door haar per behandeling slechts 1 gulden in rekening te brengen, terwijl de prijs voor de andere cliënten regelmatig werd verhoogd. Op een dag vroeg ze aan mijn vader of het verstandig was om een huis in de nieuwe wijk aan de Vliet, de Zeeheldenbuurt, te kopen. Ze kon zo'n huis contant betalen, zei ze. Nou dan sta je toch wel even met je oren te klappen.

Op de smalle vensterbank van de pedicureruimte was neonverlichting aangebracht als reclame. Een unicum in die tijd. Dolly en ik mochten van de producten die hij verkocht een etalage inrichten.

Hij was ook de enige pedicure die kalknagels kon verwijderen en kunstnagels plaatsen. Hij gaf ook les in een opleidingscentrum voor pedicure.



Mijn vader Max aan het speechen op onze huwelijksdag 25 juli 1969
Bron: Jeanette Pagrach

Aan het eind van de jaren 50 kocht mijn vader een auto. Een Morris Minor. Hij liet een soort imperiaal bouwen waarop drie borden, die aan elkaar gelast waren, met het woord pedicure in rode letters met een witte achtergrond erop, werd bevestigd. Wij kinderen, schaamden ons kapot als hij met die auto door het dorp reed. Gelukkig kon dat ding eraf worden gehaald als we verder van huis gingen.

HET HUISHOUDEN

Mijn moeder bestierde het huishouden wat niet altijd even makkelijk was met zes kinderen. Behalve de dagelijkse besomming van schoonmaak, de was

P

Paalman, W. J., Afdelingschef Verz. Mij. Oranjelaan 14. Tel. 4208
 Paardekoopeer, Fitter, Weidestr. 75. Tel. 4701
 —A. J., Autogeen brander, Nieuwstr. 100
 —A. M., Electr. lasser, Plaspoelstraat 18
 —C. J., Afvalstoffenhandelaar, Venstraat 91
 —J. L., wed. van A. van der Voort, St. Jozefstraat 9
 —J. L. P., Slijper, Plaspoelstraat 29
 —P. G., Chauffeur, Nieuwstr. 49. Tel. 4523
 Paassen, G. A. van, Landbouwer, Westvlietweg 65. Tel. 070-982398
 —L. O., Onderwijzer ULO, Trompstraat 84. Tel. 3999
 Page, R. A., Geoloog oliemij, P. Leeuwenberghlaan 30
 Pagrach, M., Pedicure, Nieuwstr. 63. Tel. 3724
 Palar, F., Werktuigkundige, Trompstraat 3. Tel. 5592
 Panman, E. J., Techn. adviseur, Burg. Cn. v. Necklaan 265
 Panne, N. van der, Timmerman, Vlietweg 120
 Paridon, G. J. M. van, Landbouwer, Westvlietweg 59. Tel. 070-864302
 Parlevliet, M. A. E., echtg. van H. J. T. C., Veursestr.weg 82. Tel. 3378
 Passier, W., Motormonteur, Damplein 23
 Pat, H. W. C., Employé PTT, Burg. v. Duyvendijklaan 16
 Pater, Boerenarbeider, Veurse Achterw. 141
 —N., Chef soc. zk. en maatschap. werk, Landscheidingstr. 15. Tel. 4107
 Patijn, P., Rijksambtenaar, Burg. Velthuijsenlaan 53
 Paulus, L., wed. van W. J. Bleeker, Vlietweg 108. Tel. 3877
 Pausselius, O. G., Rijksambten., Burg. v. Duyvendijklaan 22
 Pays Tentosa, H. J., Statisticus, Schout V Eijklaan 84. Tel. 3288
 Pecqueur, H., Amb. Ministerie Buitenl. Zaken, Pr. Beatrixlaan 64. Tel. 3512
 Peek, E. J. L. J., Mariënpark 20. Tel. 4094
 Peelen, Adj. directeur, Schout V Eijklaan 124. Tel. 5166
 Pelt, G. H. van, Burg. Cn. v. Necklaan 273
 —J. van, Standaardisator, Pr. Bernhardlaan 41. Tel. 3017
 Penders, H. G. A., Mariënpark 26
 Penninga, C., Radiomonteur, Venestraat 125
 Pennoek, J. J. M., Vertegenwoordiger, Pr. Hendrikplein 73. Tel. 3155
 Peppinck, J., P. Leeuwenberghlaan 50. Tel. 070-983011
 Perdok, L., Binnenhuisarchitect, Burg. Cn. v. Necklaan 193
 Perk, A. E. van der, wed. van D. van Dam, v. Ruysdaellaan 50. Tel. 3901
 Perquin, A. W. J., Voorburgsew. 89. Tel. 4413
 —S. P., Arts, Venestr. 24. Tel. 3510
 Persoon, G. G., wed. van J. L. Remmerswaal, Regthuysstraat 30. Tel. 5197
 Peschier, D. A. J., Veursestr.weg 238
 —D. A. J., Telefoonmont., Plaspoelstraat 41
 —N. J., Chauffeur, Tuinderijstraat 20
 —W. J., Tuindersknecht, Plaspoelkade 19
 Peters, Rijksambt., Burg. Velthuijsenl. 264
 —P., Wachtmeester Rijkspol., Westvlietw. 42A
 —T., Operator NAM, Damplein 36

—W. A., Accountant, Westvlietweg 75. Tel. 070-983352
 Petersen, J., Plaspoelkade 10
 —K. P., Monteur, Venestraat 162
 Petri, J. A., Techn. hoofdamtenaar, Richard Hollaan 12
 Peijl, C. J. van der, wed. van H. Schulte Nordholt, Looierslaan 58 C. Tel. 5416
 Pfeiffer, J. H. W., Ambtenaar Indon. consulaat, Kon. Julianaweg 53. Tel. 3881
 Philips, W. J., Procuratiehouder, Willem Pijperlaan 4. Tel. 4093
 Piekhaar, H. G., Ambtenaar NS, Plaspoelstr. 69
 Piekro, E. A., Bediende gr. vrt. Ws. th. Veursestr.weg 104
 Pieters, A., fabrieksarbeider, Burg. Cn. v. Necklaan 129
 —J., wed. van A. A. Luyke, Adm. ambt PTT, Burg. Cn. v. Necklaan 41. Tel. 3277
 Pieterse, S., Chemisch technoloog TNO, Mauritslaan 3. Tel. 4643
 Pilaar, W. M. M., Leraar MO scheikunde, Voorburgsew. 56. Tel. 3925
 Pilouw, G., Ambtenaar OKW, Schout V Eijklaan 134. Tel. 5392
 Plaast, R., Psycholoog, Plaspoelkade 12
 Planken, Timmerman, Burg. v. Duyvendijkkl. 26
 Plas, Hulp i/d huish., Kon. Julianaweg 16
 —H. C. J., Mauvelaan 22. Tel. 4269
 —H. J. M., Pilot luchtvaartmij, Veursestraatweg 109. Tel. 4769
 —J., Broodbakker, Kon. Wilhelminalaan 40. Tel. 4505
 —J. A., Plaspoelstraat 16
 —P., Filiaalhoudster, Tedingenstraat 63
 Plasmeyer, Electr. lasser, Burg. Velthuijsenlaan 225
 Plat, B. J. G., Autospuiter, Burg. Velthuijsenlaan 121
 Plettenberg, Ambtenaar Prov. Griffie, Willem Pijperlaan 3. Tel. 4559
 Pleij, Employé oliemij, Pr. Bernhardlaan 71. Tel. 4826
 Ploeg, A. H. W., Werkt. kundige, Trompstr. 62
 —A. A. P. van der, Tuinarbeider, Veursestraatweg 296 b
 —J. R. van der, Rijksambtenaar, Burg. Velthuijsenlaan 107
 Ploegman, A., Tuindersknecht, Boslaan 8
 Plokhooij, W. H., Vertegenwoordiger, Ws. th. Veursestr.weg 94
 Plokker, J. H., Zenuwarts, Veursestr.weg 185 B
 Pluim Mentz, J. P., Rijksambtenaar, Burg. Cn. v. Necklaan 269
 Pluijmers, F. J., Bode, Willem Pijperlaan 75
 Poel, C. van der, Groentengrossier, Pr. Hendriklaan 53. Tel. 3382
 —J. M. van der, Veehouder, Westvlietweg 29. Tel. 070-864219
 —J. R. van der, Tuinder, Oosteinde 28
 —L. C. van der, Loodgieter, Broekweg 35
 —R. C. van der, Kleinhandelaar in groenten en fruit, Veursestr.weg 190
 Pohlkamp, J. A. W., Rijksambtenaar, Burg. Velthuijsenlaan 271
 Poillot, N. V., wed. van J. C. Spier, Vlietweg 114. Tel. 3787
 Polderman, A., Chauffeur-monteur, Pr. Hendriklaan 139. Tel. 4719
 Poll, B. H. van de, Employé oliemij, Pr. Hendrikplein 32. Tel. 3138

doen en eten koken moest ze ook ons in toom houden. Wij moesten rustig zijn en vooral geen ruzie maken als mijn vader cliënten in de praktijk had.

Omdat we zo dicht op elkaar zaten werd er onderling de pikorde bepaald. Dat ging meestal met veel kabaal gepaard. Mamma was dan altijd de verbindende kracht die de rust weer terugbracht.

Zij zal het vaak moeilijk gehad hebben tussen de strijdende partijen en met pappa samen was het ook soms zwaar.

Het verschil in verwachtingen van de een en het onvermogen van de ander om aan die verwachtingen te voldoen resulteerde vaak in stevige woordenwisselingen. Als we het te bont maakten of iets uit haalden wat haar niet zinde en wij haar vermaningen in de wind sloegen dan riep ze steevast: "Wacht maar tot Pappa thuis is, dan zal hij jullie wel straffen, wat soms ook gebeurde. Dan kwam hij met de mattenklopper boven als we op bed lagen en sloeg een paar keer op de dekens. Niet direct een pijnlijke ervaring. Maar ook voor de burens wilde mijn moeder geen overlast zijn. Daarom speelde ze alleen overdag piano.

Verder nam mijn moeder de telefoon aan en legde de afspraken voor de cliënten in de agenda vast.

Ja, die telefoon; ook zo iets. Wij waren één van de weinigen in de straat die een telefoon hadden. Een enkele buurtbewoner belde aan met de vraag of zij misschien

even mochten bellen voor dokter of andere dringende zaken. Dat mocht maar wel tegen een vergoeding van een dubbeltje want de telefoon was niet gratis.

Er kwam een elektrische langzaam wassende machine met eraan vast een centrifuge in huis. Ook een wringer was meegeleverd. Met een grote houten knijper werd de was uit de machine gehaald en overgeheveld naar de centrifuge. De was moest ze gewoon nog buiten aan de lijn drogen. In de winter hing de was binnens, op rekjes aan de deuren en op de overloop boven.

Zo waren er 'duizendeneendingen' te doen in een huishouden met acht personen en een pedicurepraktijk aan huis. Gelukkig had ze een hulp in de huishouding, een meisje dat in de buurt woonde en een naaister die onze kleren versterkte of vermaakte omdat er niet altijd geld was voor nieuwe kleren. Zo herinner ik me een prachtig blauw getinte jurk waarvan ik het gevoel had dat die spiksplinternieuw was. Ik had die jurk gekregen van de dochter van de bakker op de Damlaan. Zij was mannequin.

Wij waren blij als de naaister er was, want dan kregen we als we uit school kwamen thee met chocolade flikken; een rond chocolaatje met witte spikkeltjes er op.

EEN ENORME LUXE

De avonden waren het rustpunt van de dag voor mamma. Dan kon zij dingen voor zichzelf doen. Daar rekende zij ook het stoppen van sokken toe. Ondertussen

luisterde ze naar de radio. Onze distributieradio had maar 2 zenders; Hilversum 1 en Hilversum 2.

Haar informatie over wat er in de wereld gebeurde haalde zij uit de krant die zij dagelijks uitploos en de Reader's Digest, een tijdschrift waarin bondig de actuele ontwikkelingen op het gebied van beeldende kunst, muziek, wetenschap en natuur werden behandeld was voor haar eveneens een informatiebron. Haar betrokkenheid bij wat er om haar heen gebeurde bleef niet ongemerkt. De gemeentelijke overheid of andere instanties die iets bedachten wat haar niet zinde konden een pittige brief met commentaar in de bus verwachten.

Door de week aten wij 's middags brood. Het beleg bestond uit kaas en cacao met suiker gemengd en waarschijnlijk nog wat andere goedkope producten.

Op zondag hadden we een afgestemd dagprogramma. Tussen de middag aten we warm. Het eten was eenvoudig maar mamma zorgde altijd voor een lekker toetje; chocoladevla met slagroom of Haagse bluf. Tijdens de maaltijd luisterden we naar Radio Prentenboek en daarna naar 'De toestand in de wereld door G.B.J. Hilterman'. Verder luisterden we ook eens in de twee weken op maandagavond naar de familie Doorsnee. Wekelijks gaven we ons over aan het radiospel Mastklommen, maar ook hoorspelen zoals Paul Vlaanderen waren bij ons favoriet.

Wij hadden heel lang geen televisie. Zo kwam het dat er op woensdagmiddag soms een heel gezelschap van kinderen, waaronder onze kinderen, bij de familie Schat, die verderop in de Nieuwstraat woonde, naar programma's zoals Dapperre Dodo, Swiebertje, de Verrekijker, Pipo de Clown en andere kinderprogramma's zaten te kijken.

VERDELING VAN DE SLAAPKAMERS

Dat zal voor pappa en mamma even puzzelen zijn geweest om op 2 slaapkamers en een kamer als een pijpenla voor acht personen een slaapplek te vinden.

In de slaapkamer aan de straatkant sliepen pappa en mamma met Lilly die in een ledikantje lag. Op de grote kamer aan de tuinkant stonden twee bedden zogenaamde 'twijfelaars'. In één ervan sliepen mijn broertjes en in het andere bed mijn twee zusjes.

Het kleinste kamertje had ik riant voor mezelf. Aan de muur had ik een To-madorekje als schrijftafel waar ik mijn huiswerk op kon maken. Maar ik zat vaker een boek te lezen dan dat ik huiswerk maakte. Lezen deed ik graag, ik leende boeken bij mevrouw Van den Akker die een sigarenwinkelje annex minibibliotheek had aan het Sluisplein 5.

De lekker naar papier en waarschijnlijk ook sigarettenlucht ruikende leesboeken kwamen allemaal voorzien van een rode kaft uit de bibliotheek van de sigarenwinkel aan de Sluiskant.

Het duurde niet lang of het ledikantje werd te klein en Lilly verhuisde naar de slaapkamer waar al vier kinderen lagen. Voor een vijfde kind was er geen plaats. Het gevolg was dat ik het alleenrecht op het kleine kamertje moest opgeven. Zonder overleg met mij werd ik, toen ik thuiskwam uit school, ineens geconfronteerd met een tweepersoons opklapbed in mijn domein, ik moest de kamer met Dolly delen. Nee, blij was ik er niet mee.

Ondanks de beperkte ruimte kon er altijd wel een vriendinnetje blijven slapen. De meisjes lagen dan met zijn drieën in bed met de neus tegen de voeten van degene die in het midden sliep. Het slapen met z'n zessen gaf ook wel plezier we deden woordspelletjes of liedjes raden. Een van ons klapte in zijn handen op de wijs van een lied dat de anderen moesten raden. Als een van ons het zat was hoefde hij of zij alleen "ajewezetztint" (als je wat zegt zeg ik niets terug) te zeggen. Dat hielp beter dan de vermaningen van pappa of mamma om stil te zijn en te gaan slapen.

VAKANTIE

Pas aan het eind van de jaren vijftig zijn we voor eerst op vakantie gegaan want voor die tijd was het financieel geen haalbare kaart. We zouden gaan kamperen. Pappa kon van een cliënt een tent lenen. Vol goede moed gingen we op weg; richting Limburg waar we een week zouden blijven. Zonder mamma Had ze ook eens een weekje voor zichzelf.

In Limburg hadden we een leuke camping gevonden. We stonden er net twee dagen of het begon te regenen en de

tent lekte. De hele nacht lagen wij in een tent waar het water naar binnen sijpelde. Voor ons een reden om de volgende ochtend het avontuur af te breken en huiswaarts te keren. Tot grote teleurstelling van mamma die haar heerlijk rustige week in het water zag vallen. Later zijn we nog wel eens met een nieuwe tent op vakantie geweest, maar niet langer dan een week.

PERIKELEN

Pappa legde in die tijd ook een grote druk op ons leven door bijvoorbeeld onze schoolkeuzes te bepalen. Hij hoopte dat zijn kinderen, de jongens en de meisjes, die studies zouden volgen die hij voor de oorlog ook zo graag had willen doen. Die mogelijkheden waren hem ontnomen en dat zou zijn kinderen niet gebeuren. Die druk was, achteraf gezien, zo hoog dat voor mij zelfs de mulo na 3 jaar onafgeemaakt bleef. De strijd daarom tussen mij als oudste dochter en hem, de goed bedoelende regelende vader, werd beslecht door mij met 16 jaar het huis uit te zetten. Hij had een baantje als huishoudster voor mij gevonden in Huize Dorrepaal aan de Vliet. Daar kon ik intern wonen en hard werken. Na een paar maanden ben ik weer thuis komen wonen waar hij alweer werk voor me had als huishoudster bij een familie in Voorburg.

Hij vond ook dat ik mijn pedicurediploma moest halen net als mijn andere 2 zussen later. Om praktijkervaring op te doen mocht ik op zaterdag mee naar het wijkgebouw in Nootdorp waar we ieder onze eigen praktijkruimte hadden.

Als beloning gingen we na het werk op de scooter naar het plaatselijke café waar ik een pure reep gevuld met advocaat kreeg. Een lekkernij die ik tot op heden niet ongebruikt kan laten liggen als we het een enkele keer in huis halen.

Mijn zusje Dolly die kunstzinnig was had graag etaleur willen worden. Maar pappa vond dat ze daar geen droog brood mee kon verdienen. Een interne opleiding in de verpleging gaf meer mogelijkheden. De keuze viel op het psychiatrisch ziekenhuis Bloemendaal in Loosduinen. Zij was daar volgens mij niet erg gelukkig. Vaak had ik het idee dat ze zich down

voelde. Maar de ingeslagen weg heeft ze toch vervolgd met verdere opleidingen binnen de gezondheidszorg.

Toen ik mijn pedicure diploma had moest ik ook de verpleging in. In Bloemendaal woonde ik intern en mijn kostje was gekocht dacht ik. Voor negenennegentig gulden in de maand werkte ik 6 dagen in de week, kreeg ik mijn opleiding voor het diploma B (als verpleegster), mijn werk-kleding en mijn natje en droogje. In die tijd kwam ik soms niet uit met het geld en dan kon ik naar het kantoor gaan en een voorschot vragen op mijn volgende salaris.



Dolly, zittend op een stoel in de achtertuin van de woning op Nieuwstraat 63.

Bron: Machleen Batelaan

Het geld ging voor een deel naar het naast het ziekenhuis gelegen kruidenierswinkelje van Dispa waar de koek Bastogne gretig aftrek vonden. Als we dagdienst hadden en pappa en mamma hadden na het avondeten er zin in dan kwamen ze in hun autootje het terrein van de kliniek op rijden om ons te bezoeken.

Het leukst vonden wij het als ze in het donker weg reden en konijntjes in het licht van de koplampen gevangen werden. Zowel voor Donald als Joke had pappa 'passende' banen gevonden. Donald ging bij Siemens in de Binckhorst in Voorburg werken en vond zijn weg in de informatica en organisatieadviesing.

Joke heeft diverse baantjes gehad, o.a. in de schoenenbranche maar is uiteindelijk een eigen pedicuresalon begonnen. Marcel kreeg dankzij oom Henk Batelaan een baan bij de gasfabriek en mocht daar een opleiding doen voor gasfitter GAWALO in Den Haag. Hij heeft ook jarenlang de geiser van mamma onderhouden. Daarna heeft hij veel andere baantjes in de transportsector gehad. Uiteindelijk heeft Pappa ervoor gezorgd dat hij bij de KLM kon beginnen. Daar heeft hij als tankmeester zijn 40 dienstjaren vol gemaakt. Lilly heeft eveneens een opleiding voor pedicure gevolgd maar daar niet echt emplooi in gevonden. Bij het ministerie van justitie heeft zij in diverse functies gewerkt bij de Vreemdelingendienst.

Wat ik wel heel bijzonder vond is dat onze ouders ons vrijlieten in de keuze van een partner. Wel tot een bepaalde

hoogte. Toen ik smoorverliefd op een veel oudere man was, heeft pappa met een oom samen de antecedenten onderzocht en wist hij me gelukkig te vertellen dat die zogenaamde vriend al een paar keer getrouwd was geweest en her en der wat kinderen op de wereld had gezet. Die liefde was in een klap voorbij. Op dat moment was ik blij met de actie van mijn vader.

DE FEESTDAGEN

Vanaf halverwege de jaren vijftig vierden pappa en mamma hun trouwdag. Traditiegetrouw dineerden we met het hele gezin in de Gouden Leeuw in Voorschoten. Later vierden we die dag ook in andere restaurants.

Toen er nog geen auto in het bezit was van mijn vader maar wel een scooter dan ging hij met een kind achterop naar de Gouden Leeuw, zette die af en reed weer terug naar de al richting restaurant wandelende rest van het gezin om de volgende op te pikken. Zo taxiede Pappa 7 keer op en neer om zijn volkje voor het diner compleet te krijgen.

Op 20 maart 1965 waren pappa en mamma 25 jaar getrouwd. Dolly en ik hadden gespaard om voor onze ouders een reis naar Israël te boeken. We gingen met z'n allen naar Schiphol om ze uit te zwaaien. De jaren na het overlijden van Pappa gingen we op 20 maart naar mamma toe.

Ook alle gebruikelijke feestdagen vierden we zoveel mogelijk met elkaar. Onze verjaardagen, Sinterklaas en Kerst. Ook toen



Van Aremborgelaan 74
2274 BW Voorburg
Tel 070 322 22 69
info@brixmakelaars.nl

UW LOKALE SPECIALIST
IN WONEN EN BEDRIJFS
ONROEREND GOED



Het aangewezen kantoor
voor topkwaliteit en service bij:

- ✓ Verkoopbegeleiding
- ✓ Aankoopbegeleiding
- ✓ Verhuurbemiddeling
- ✓ Beheer
- ✓ Taxaties



www.brixmakelaars.nl



wij gezinnen hadden, gingen we met de kinderen richting Leidschendam om bij elkaar te zijn en te genieten van elkaars gezelschap, de grappen en de grollen.

Met Sinterklaas liep Pappa altijd nog even weg en zette dan de zakken met de cadeautjes bij de voordeur, bonse hard op de deur en liep daarna snel achterom waardoor hij het begin van de strooiavond miste. Hij was de Sint die met zijn witte gehandschoende hand stroigoed tegen het plafond in de kamer gooide.

Het leuke was dat mamma in de loop van het jaar vaak nog cadeaus vond die ze ergens in een kast had verstopt.

Met Kerst hadden we een kerstboom met echte kaarsjes. Dan las pappa het kerstverhaal voor met naast de boom een emmer water. Je wist maar nooit wat er kon gebeuren.

Met Oud en Nieuw waren mamma en tante Joke Roorda, een goede vriendin van mamma, druk bezig met het bakken van oliebollen en appelflappen. Het be-



Verjaardagsfeest van Joke met vriendinnetjes uit de buurt. We zien op de bovenste rij van links naar rechts, Dolly, Niesje van der Steen en mijzelf (Jeanette). Daaronder staan Marcel, Joke, Machleen, Deli Verlaan en Donald. Bron: Verborgten dagboek 1941-1945



De dienst op seideravond waar tijdens de Pesach de zegen over de matzes wordt uitgesproken. Mijn vader Max leidt samen met dominee Enker de dienst. Bron: Jeanette Pagrach

slag had al uren staan rijzen naast de kachel. Gewikkeld in witte schorten en een sjaal om de haren stonden ze daar uren te bakken met de keukendeur wijd open.

Op Oudejaarsavond hadden we altijd een plechtig moment. Dan las pappa psalm 90 voor. Met Pasen gingen we naar Kerk en Wereld in Driebergen. Daar in het Eijkmanhuis vierden we met een groot gezelschap van joodse christenen Pesach. De herdenking van de uittocht uit Egypte.

Dominee Enker leidde de seider en pappa zong de gebeden. Ik denk dat daar de eerste stap is gezet van de terugkeer tot hun roots, het jodendom. De Pesach is de viering van het Joodse feest van de

bevrijding van Egypte. Het woord Pesach betekend 'voorbijgaan'.

Door met Pesach ongezuurde broden, de matzah of matzes te eten staan gelovige Joden stil bij het feit dat hun voorouders vele eeuwen eerder in allerijl moesten vluchten. Zo snel, dat er geen tijd meer was om het brood te laten rijzen. Deze platte broden worden met Pesach gegeten.

DE JAREN 1960-1970

In het begin van de jaren zestig heeft pappa wegens gezondheidsproblemen een tijd niet kunnen werken. In die tijd had pappa hulp nodig om zijn grote verdriet over zijn oorlogsverleden een plek

te geven. Dankzij oom Henk Batelaan, die ouderling in de kerk was, kreeg mamma financiële steun van de diaconie om ons gezin draaiende te houden. De geldzorgen werden niet gedeeld met de kinderen.

Het is dat één van de kinderen tijdens het helpen schoonmaken van de ouderslaapkamer 25 gulden in het nachtkastje vond. Zij gaf dat aan mamma en die zei dat dat voor de terugbetaling aan de kerk was. Mamma moest en zou het bedrag van de steun tot op de laatste cent terugbetalen want ze wilde beslist niet van de diaconie leven. Daar was ze te trots voor.

JONGELUI

De lagereschooltijd hadden de vier oudste kinderen achter de rug. We zaten op de MULO. Het was de tijd van de huis- en schoolfeestjes. Wat feesten betreft kon er eigenlijk van alles bij ons thuis. De schuifdeuren gingen open, de pedicurespullen opzijgeschoven, de eettafel uit de huiskamer ging de pedicurekamer in waarop wij het drinken en de chips uitstalden. Alle stoelen gingen naar boven zodat wij volop ruimte hadden om te dansen. We hebben zelfs weleens een vierkoppige band gehad die in de pedicurekamer stond te spelen.

Op zondag werd vaak de eettafel uitgeschoven en ingericht als tafeltennistafel met een net. Ons huis had altijd een gastvrij karakter. Dan kwamen er ook vrienden meespelen wat ons plezier verhoogde. Op zondagen zongen wij samen uit Johannes de Heer met mamma aan de piano. Soms samen met vriendinnen-

THUIS AAN DE PIANO

Mamma kwam uit een muzikaal gezin. Ik heb al verteld dat ze haar broer Max, die viool speelde, begeleidde als hij moest repeteren. Samen traden ze voor de oorlog soms op bij feesten en in restaurants. Haar zus Bep speelde ook piano.

Mamma is jaren lid geweest van een koor dat onder leiding stond van hun dirigent de heer Edelman. Hij had ook een meisjeskoor dat de Edelweisjes heette.

Zij hadden ook een lijflied dat bij iedere repetitie gezongen werd.

'Als meisjes door de bergen gaan

Waar witte Edelweisjes staan

Dan moeten zij zingen van harte blij

Jodeldido jodeldidei

Jodeldido jodeldidei

Zo zingend gaan zij het leven doorheen

Het blanke edelweisjeskoor

Zo zingen en dansen zij zij aan zij

Jodeldido Jodeldei,

Jodeldido jodeldidei'

Maar haar droom bleef een eigen piano. Die kwam er ook in onze krappe huiskamer. Lang heeft die vreugde niet geduurd want dat ding verging van de houtworm en daar had ze niet op gerekend. Pappa beloofde haar een nieuwe als ze de moeilijk te spelen polonaise van Chopin ten gehore kon brengen. Die bleek te lastig maar de oude piano werd toch vervuld voor een nieuwe.



Lea speelt quarté mains met de zoon van dominee van Koningsveld (die predikant in Leidschendam was) Bron: Verborgten dagboek 1941-1945

Boeken met klassieke muziek werden regelmatig gekocht en mooie klanken vulden ons huisje. We genoten er altijd van, ook toen we allang uit huis waren en soms moe van werk en/of gezin bij haar kwamen.

Als we thuiskwamen vroegen we vaak aan mamma om wat te spelen terwijl

wij op de te kleine bank lagen en soms in slaap vielen bij de klanken van haar muziek.

JODENDOM

De gezondheid van pappa ging in loop van de jaren achteruit. Toen hij in Leiderdorp in het ziekenhuis lag heeft hij kennis gemaakt met Sonja van Praag. Ze

raakten aan de praat over hun Joods zijn wat een grote verandering in zijn leven bracht.

Zij heeft hem kennis laten maken met rabbijn Avraham Soetendorp. Het contact met de LJG Den Haag is in het ziekenhuis tot bloei gekomen door het eerste contact met Sonja van Praag.

Pappa en mamma werden lid van de Liberaal joodse gemeente in Den Haag.

Pappa heeft regelmatig, het chazzanoet, gedaan. Dat zijn gezongen teksten uit de Thora. Als het mogelijk was ging Pappa bijna elke vrijdagavond en zaterdagmorgen naar de synagoge; Mamma ging minder vaak. Op de joodse feestdagen gingen ze altijd samen. Wij als kinderen, waren van God los, en leefden ons leven zonder religie. Jammer genoeg heeft pappa niet meer kunnen meemaken dat Donald en ik ons zo thuis voelden binnen het Jodendom en dat wij ons bij een joodse gemeenschap hebben aangesloten. Wat zou hem dat veel vreugde gegeven hebben.

De klachten aan zijn hart, waar pappa al jaren mee tobde bleven aanhouden ook nadat hij een bypassoperatie in Zwitserland had ondergaan. Die operatie was toen in Nederland nog niet mogelijk.

In de loop der jaren begreep ik hoe emotioneel zwaar Pappa het altijd gehad heeft. Wat je als enige overlevende nog kan doen is hard werken om maar niet steeds met die niet te veranderen werkelijkheid geconfronteerd te hoeven worden.

Pas toen onze Dolly kanker kreeg en op 35-jarige leeftijd overleed werd het teveel voor pappa. We zagen hem in de 5 jaar die hij daarna nog leefde lichamelijk hard achteruitgaan en steeds somberder worden. Naar mijn idee is het leven hem toen veel te zwaar geworden. Op 2 januari 1985 overleed hij.

Op weg naar de joodse begraafplaats 'Gan Hashalom' in Vijfhuizen, vlakbij Schip-

Maaltijden - Traiteur - Catering



GEZOND

Damstraat 4 - Leidschendam
070-3204739 - www.vanrijnculinaire.nl

KOM LANGS VOOR
COMPLEET
INTERIEURADVIES

Raamdecoratie
 Gordijnen, shutters, jaloezieën, horren

Vloeren
 Parket, laminaat, PVC, tapijt, marmoleum, vinyl, liquide design vloeren

Slapen
 Bedden, boxsprings, matrassen, kussens, dekbedovertrekken

50% KORTING
 OP ELKE 2^{DE} LUXAFLEX HOR

SCHUIJT
 BINNENSPECIALIST

BINNENSPECIALIST.NL

Binnesspecialist Schuijt
 Damiaan 74
 2245 AP Leidschendam
 T 070 - 3201400

Openingsuren
 Zondag gesloten
 Maandag 13.00 tot 18.00
 Dinsdag 09.00 tot 18.00

Woensdag 09.00 tot 18.00
Donderdag 09.00 tot 18.00
Vrijdag 09.00 tot 18.00
Zaterdag 09.00 tot 17.00

hol, zagen wij een vliegtuig van El Al over de rouwstoet vliegen. Een mooi eerbetoon met een laatste groet. Zowel pappa en mamma zijn volgens Joodse rituelen naar hun laatste rustplaats gebracht. Deze begraafplaats is nu niet meer in gebruik omdat Schiphol de bulderbaan er vlak langs heeft aangelegd.

HET LEVEN GAAT NA 1985 VERDER

Na het overlijden van Pappa in 1985 nam mamma de draad van haar leven zo goed als mogelijk weer op. Het verdriet en het gemis van Pappa en Dolly verwerkte zij op haar manier.

Met mamma zetten wij de jaarlijks traditie voort om met het hele gezin of liever gezegd met de hele familie, want wij waren intussen getrouwd en hadden zelf kinderen, op 4 mei naar de dodenherdenking op park Leeuwenbergh in de gemeente Leidschendam te gaan. Baan Batelaan was er altijd bij. Het was ook een traditie om na de plechtigheid gezamenlijk bij mamma koffie te drinken. Onder veel gekeuvel, herinneringen ophalend en grappen makend zag Baan kans de koektrommel, die altijd open op tafel stond, halfleeg te eten. Soms tot ergernis van mamma, maar zijn aanwezige gezelligheid maakte alles goed.

Mamma putte veel vreugde uit het onderhouden van haar tuin. Bijna dagelijks was ze daarin aan het werk, vooral om het 'zevenblad' te bestrijden. Toen ze merkte dat het een uitzichtloze strijd was en heeft ze die 'woekeraar' met liefde

omarmd, al was het maar om de mooie gele bloemen.

Veel tijd bracht ze door achter haar piano; een dag niet spelen betekende voor haar een verloren dag. Vele jaren konden voorbijgangers Lea in de namiddag piano zien spelen.

Dat geldt ook voor het lezen van de krant en het oplossen van puzzels. Vooral cryptogrammen was een drukke bezigheid die altijd gepaard ging met telefoongesprekken met Lilly en mij om de puzzels op te lossen. Voor Lilly waren die dagelijkse gesprekken een manier om ongemerkt een oogje in het zeil te houden. Een hele geruststelling voor ons waar we haar dankbaar voor zijn.

TOT SLOT

Ik kan terugkijken op een opvoeding die zijn sporen heeft nagelaten over hoe ik denk en voel. Dat leven heeft me veel gebracht door de keuzes die door pappa zijn gemaakt. Nee, ik ben geen kinderarts of iets dergelijks geworden. Ik heb vreugde kunnen putten uit mijn werk in de gezondheidszorg.

Jeanette Pagrach.

In samenwerking met Idsard Bosman.

BEGRAFENISONDERNEMING VAN DER TOGT

HET VAK ALS BEGRAFENISONDERNEMER WAS VELE
GENERATIES LANG OMRINGD DOOR MYSTIEK, RITUELEN
EN SYMBOLIEK.



Een geësceneerde rouwkamer rond het jaar 1900. Bron: Collectie Idsard Bosman

WIE OEFENDEN ER IN HET BEGIN VAN DE TWINTIGSTE EEUW IN VEUR EN STOMPWIJK HET VAK ALS BEGRAFENISONDERNEMER UIT?

In het adresboek van Veur uit 1918 staat de heer Cornelis Johannes van der Togt (1883- 1957), als vertegenwoordiger van de Verzekeringsmaatschappij 'Utrecht' wonende te Veur wijknummer B 39, vermeld. Dit adres zou later Damlaan 24 worden.

Cornelis Johannes is op 25 augustus 1883 te Veur geboren en was de zoon van Theodorus Martinus van der Togt (1836-1925) en zijn tweede vrouw Petronella van der Geest (1852-1926). Zijn vader was arbeider van beroep, het gezin van der Togt – van der Geest woonde destijds in Veur wijknummer B 172 (Veursestraatweg 59).

Levensverzekeringmaatschappij Utrecht werd in 1902 opgericht. Zeven jaar la-



Zwarte rouwkoets met de nodige vormen van symboliek. Bron: Collectie Idsard Bosman

ter opende de heer C.J. Van der Togt als assuradeur zijn kantoor der 'Algemene Begrafenisonderneming'. Hij was hiermee naar alle waarschijnlijkheid, de allereerste begrafenisondernemer van Veur. De naam Van der Togt is zeker tot op de dag van vandaag geen onbekende in Leidschendam-Voorburg.

Op 6 mei 1798 zien we in Veur het huwelijk tussen Maarten (Martinus) Corneliszn. van der Togt (1775-1853) en Janetje Pietersdr. Peijnenburg (1774-1850). Maarten Corneliszn. was van beroep houtzaag-molenaarsknecht en de overgrootvader van Cornelis Johannes van der Togt, zijnde de grondlegger van de begrafenisonderneming Van der Togt.

Maar we kunnen nóg een eeuw terug in de tijd, de oud-grootvader van Cornelis Johannes was Cornelis van der Togt/Toght (1674-1747). Hij ging op 21 januari 1694 in de 'Protestantse Hooglandse kerk te Leiden' in ondertrouw met Elisabeth Jacobsdochter Barbary (1674-1747). Dit huwelijk vond op maandag 19 april 1694 plaats. Elisabeth Barbary werd op 22 juli 1674 in Leiden gedoopt.

Cornelis Johannes was tussen 1694 en 1721 schout te Hekendorp en IJsselveer, en daarna bestuursambtenaar en hoofd van de politie. Het gezin kreeg tussen 1696 en 1716 elf kinderen, zij werden allemaal geboren bij de Goejanverwellessluis in Hekendorp. Hekendorp (voorheen Goejanverwelle) is een dorp in de

[illegible]

dat te sseve daer vooru valideren
ende volcomen effect forseren
sal, tji als testament. Licentie
gijnd in t felle des doots onse sijn
andere in t hersewille, so t sseve
bas ber daer t pleets grippen
sal mogen, niet jgafst andel sijn
Binnijf, ende sinder alle oecet
vanden s fofstgij Comparanten
sior van gemacoat t pleewort
te worden surinment in forma
aldit gesden voredden ende
gopassert binnen Leiden ten
Comptandmijnt notariet der
presentil van Gerrit van Gogeren.
berge Grijnwerder, en pster
valider. Releor, sijnberder
als getuigen ten desen s fofst
t gesden ten dagen jaed t mij
vorfagreed

C. J. Vander Focht
1094
Elisabeth Barbrij
Gerrit van Grijnwerder
Amend P Koepel met
de sijn P fand van
pster vander Releor.
Welc ik affimeer
J. J. M. B. Notaris


 C. Vander Focht
 Elisabeth Barbry

gerit van Ijzermeeuw

Amara p. Koppelt met
de eigen p. land van
polder van de Reek.

I will ik affirmare

Inde Mint Not printed

gemeente Oudewater. Hekendorp bestond in 1732 uit slechts 64 huizen. Het 'bestuurscentrum' was gevestigd in de herberg bij de sluis, waarvan de kastelein vaak ook de rol van sluiswachter en schout vervulde.

C.J. van der Togt en Elisabeth J. Barbary komen aan het einde van de zeventiende eeuw diverse keren voor in het Oud Notarieel Archief van de Stad Leiden.

Leiden was in de Gouden Eeuw, als de tweede grote stad in Holland, hét centrum van handel, nijverheid, wetenschap en kunst. In deze groeiende economie

was het noodzakelijk dat je kon lezen en schrijven.

Dat Cornelis Johannes en Elisabeth het lezen en schrijven kundig waren, blijkt uit het gegeven dat zij beiden de notariële akte uit 1694 destijds zelf hebben ondertekend. (zie vorige pagina)

De grafboeken van de Pieterskerk in Leiden geven een duidelijke aanwijzing; zowel Cornelis Johannes van der Togt als Elisabeth Barbary vonden hun laatste rustplaats onder de zerkenvloer van deze laatmiddeleeuwse gotische kruisbasiliek. Dit blijkt onder meer uit de 'index op de



De westgevel van de Pieterskerk in Leiden met de ervoor gebouwde huisjes, links het Gravensteen, rond het jaar 1700. Bron: Erfgoed Leiden, aquarel signatuur PV21893.1a.

personen, voorkomende in de Grafboeken van de Pieterskerk over de periode 1581-1828'

Naam: Cornelis van der Tocht*
Relatie: overleden, was gehuwd met Elisabeth Barbary

Grafligging: kruiskerk nummer 178

Grafboek: 1733 folio 45

Naam: Elisabeth Barbary
Relatie: weduwe van Cornelis van der Tocht*

Grafligging: kruiskerk nummer 178

Grafboek: 1733 folio 45

* Schrijfwijze Tocht uit de 18e eeuw. Later werd dit Togt.

Deze aquarel op de vorige pagina geeft een mooie indruk hoe zowel Cornelis als Elisabeth de Pieterskerk in hun tijd moeten hebben gezien.

WAAR VONDEN MENSEN VROEGER HUN LAATSTE RUSTPLAATS.

In de zeventiende en achttiende eeuw lieten vooraanstaande burgers en hoogwaardigheidsbekleders in Nederland zich onder de kerkvloer bijzetten. In plaats van in een bovengrondse schrijn nabij het koor of tegen de binnenmuren. Deze dure plekken waren vaak pronkzucht in combinatie met nederigheid, want in de letterlijke zin van het woord lieten deze mensen over zich heen lopen. En de herinnering aan hen vervaagde naarmate de bovenzijde van hun steen sleet onder het schoeisel van de kerk-gangers.

Verder weg van het altaar werd de laatste rustplaats goedkoper. Wie over minder geld beschikte, kon in de kerk een graf huren. Wanneer de huurperiode niet meer werd verlengd, verviel het graf weer aan de kerk. Zo vinden we verschillende familienamen op een grafsteen.

Mensen met weinig geld kwamen in een gemeenschappelijke grafkelder, ook wel meugveel of slokop genoemd.

Aan het luiden van de kerkklokken bij de uitvaartdienst kon men vaak al horen of de overledenen tijdens hun leven financieel draagkrachtig waren geweest of niet. Wie geld had kon het 'luidgeld' betalen. Voor wie arm was werden de kerkklokken niet vóór de uitvaartdienst geluid.

Toen er tegen het einde van de achttiende eeuw meer inzicht kwam in het belang van hygiëne en het gevaar van besmetting, gingen onder verlichte geesten steeds meer stemmen op het begraven in de kerk te verbieden en de begraafplaatsen naar een plaats buiten de stad te verplaatsen.

In 1825 werd bepaald, dat alle begraafplaatsen een schijndodenhuisje of 'baarhuisje' moesten hebben. De schijndodenhuisjes dienden om zich 'te vergewissen van een stellige dood'. Er leefde onder de bevolking een sterke angst voor schijndood, men was bang om levend te worden begraven! Gedurende anderhalf etmaal werden de doden in het 'baarhuis' opgebaard, alvorens zij werden begraven.



Voorbeeld van een Fredewalda rouwservies. Bron: Internet

NOVITEITEN BIJ HET ROUWPROCES EN VERGETEN TRADITIES

Tijdens de rouwperiode was het in goede kringen de gewoonte om gebruik te maken van een rouwservies. Tussen 1850-1900 produceerde de Engelse porseleinfabriek Wedgwood en Regout in Maastricht, deze serviezen.

Zo'n servies bestond doorgaans uit een roomschaal, theepot, suikerpot en een melkkan. Het rouwservies was een typische uitdrukking van negentiende eeuwse burgerlijke rouwcultuur.

Tijdens de vele smartelijke avonden vlochten vrouwen het haar van de gestorvenen tot ingewikkelde haarwerkjes, waarvoor damesbladen destijds modellen verschaften. Ook in sieraden werd haarwerk verwerkt; ringen, broches en armbanden.

Met Allerzielen trokken veel katholieken naar het graf van hun overledenen.

Zij knielden en vouwden hun handen voor de 'voorbidding'. Hiermee probeerden men het verblijf in het vagevuur van hun overleden dierbare te bekorten, zodat de ziel na het doen van verschillenden gebeden naar de hemel mocht verhuizen.

Wanneer je in de negentiende eeuw onbemiddeld was en geen geld had voor een begrafenis, betaalde de stad of het dorp de begrafenisrechten en stelde een wisselkist ter beschikking.

Over de simpele witte kist lag een kleed met de tekst 'van de armen'. Het gebeurde dat betrokken buurtbewoners samen vijf gulden bij elkaar legden voor een permanente zwarte kist.

Niet gedoopte en levenloos geboren kinderen kregen bij hun overlijden hun laatste rustplek toegewezen 'achter de heg'. Zij waren volgens de R.K.-kerk belast met de erfzonde en in deze hoedanigheid kwamen zij terecht in het 'Voor-

geborchte'. Zij 'woonden' aan de rand van de hemel en de hel, en misten zo de directe aanschouwing van God zoals de gewijde hemelingen dat wel kregen.

HET DOODSHEMD

Dit speciale boerennachthemd werd gemaakt van zelf gesponnen en geweven linnen en behoorde tot een van de eerste stukken die een bruid maakte voor haar uitzet. Zij droeg dit nachthemd op haar huwelijksnacht, hierna werd het gewassen en opgeborgen in de linnenkast. De luxere nachthemden waren voorzien van de initialen of de voornaam van de persoon. Pas na het overlijden kwam het boerennachthemd, nu een 'doodshemd' genaamd, weer tevoorschijn. De overledene droeg dit hemd in de kist, de naald waarmee het destijds was gemaakt, werd gebroken en in de kist gelegd.

STRO IN DE KIST

Kon men zich een 'doodshemd' financieel niet veroorloven, dan werd de overledene in zijn kist op een bed van (lijk) stro gelegd. Hier komt ook de uitdrukking "hij komt van het bed op het stro" vandaan. Maar ook veenreukgras (heilig gras) werd vaak gebruikt als bodembedekker. Het gebeurde ook wel dat de overledene op een bed van kruiden, meestal salie, werd begraven. Salie wendde de boze geesten af van de overledene.

Meteen nadat iemand was overleden, werden in het sterfhuys een aantal maatregelen genomen. De gordijnen en de luiken aan de buitenzijde van de woning werden gesloten of met zwarte linten op

een kier gezet. De klok werd stilgezet en de spiegel afgenomen, omgekeerd of bedekt. Op het platteland bestond het gebruik om de dode in een laken te wikkelen.

Het overlijden van het betreffende familielid, werd persoonlijk door een lijkdienaar aangezegd. Deze door de familie aangewezen personen gingen deftig in het zwart gekleed. Zij kregen briefjes mee met de namen van degenen die zij op de hoogte moesten stellen van het overlijden. De melding werd via de voordeur van de boerderij gedaan, dan wisten de bewoners al dat er iets aan de hand was. De voordeur van een boerenhoeve/boerderij werd namelijk in het leven maar een aantal keren gebruikt. Bij het over de drempel dragen van de bruid, het aanzeggen van een overlijden en uiteindelijk verliet ook de lijkdiener via de voordeur de boerderij.

Rond 1850 was het de gewoonte om aan het hek van een hofstede of aan de huisdeur bossen tarwestro gebonden, dit als teken dat de overledene in huis stond. Was de overledene een man, dan lag het stro rechts van de deur, was de overledene een vrouw dan lag het stro links. Na de begrafenis werd het stro weggehaald en verbrand.

Bij jong overleden kinderen werd er geen strobos neergelegd, maar hing er aan de deurpost of aan de muur van het huis voor een jongen een palmtakje en voor de meisjes een tijmtakje.

www.destoof.nl
Stompwijkseweg 18c, Leidschendam

sinds 1982

DE
StOOF
meubelmakerij
& showroom

o.a. kamers en suite | tafels | wandkasten
TV-/audiomeubels | dressoirs
inloopkasten | linnenkasten

Met liefde gemaakt

Gedurende de teraardebestelling, hadden de vrouwen uit de buurt het sterfhuis van binnen zo aangepast dat er bij terugkomst van de familie in alle rust een maaltijd kon worden genuttigd. De directe familie van de overledene verbleef hierbij in de zitkamer, de gasten mochten plaatsnemen in de deel (het boerderijgedeelte waar normaal gesproken het vee verbleef). Zodra iedereen binnen was nam men plaats en kon de maaltijd beginnen. De vrouwen schonken koffie. Mocht het door omstandigheden niet mogelijk zijn om de maaltijd op de boerderij te gebruiken dan werd er gebruik gemaakt van het lokale café, buurthuis of patronaatsgebouw.

Voor de verwerking van de rouw werd een periode van zes weken aangehouden. Na deze periode bracht de familie de rouw in de kerk.

Men bezocht voor het eerst na het overlijden weer de kerk. Het café en de kerk vervulden vaak een belangrijke rol binnen de lokale bevolking en zorgden voor de nodige sociale cohesie binnen een dorp of buurtschap.

AFSCHEID VAN HET VEE

Vroeger was het gebruikelijk dat de overledene op de dag van de begrafenis afscheid nam van zijn of haar veestapel. De dieren waren een essentieel onderdeel van het leven van de boer en boerin geweest. De kist werd schuin overeind gezet met het 'gezicht' richting het vee. In de zomerperiode werd het vee speciaal voor deze ceremonie weer in de stal

gezet. Tot de jaren zestig van de vorige eeuw kwam deze vorm van afscheid in Drenthe nog regelmatig voor. Na het afscheid hield de predikant of pastoor bij de open uitvaartkist nog een toespraak. Hij probeerde hiermee de familieleden te troosten. Na het uitspreken van het memento mori (Latijn voor 'Gedenk te sterven'), een reflectie over onze sterfelijkheid, eindigde hij met een gebed. Hierna werd de kist door het sluiten van de deksel voor de eeuwigheid gesloten.

BEGRAVEN BUITEN DE KERK

Naar aanleiding van het decreet van 12 juni 1804 in de Code Civil, had Napoleon ook in Nederland verboden om overledenen in de kerk of binnen de bebouwde te laten begraven. Maar Koning Willem I herstelde, mede onder invloed van de vermogende bovenlaag van de bevolking, de oude begrafenisrechten. Ten gevolge hiervan kon er vanaf 1814 gewoon weer in de kerk worden begraven.

Maar bij Koninklijk Besluit van 22 augustus 1827 werd dit definitief verboden. Elke gemeente van meer dan 1000 inwoners werd verplicht een begraafplaats buiten de bebouwde kom aan te leggen. Bekende landschapsarchitecten als Jan David Zocher ontwierpen op de nieuwe begraafplaatsen romantische tuinen in Engelse landschapsstijl en op de graven kwamen fraaie gedenksteden te staan.

Voor de kerk betekende de invoering van deze wetgeving een flink verlies aan inkomsten. Om dit enigszins te compenseren kocht de kerk met financiële steun

van de overheid één of meerdere lijkoetsen. De kerk bood op deze manier het regelen van een begrafenis aan. En zo ontstond de term 'uitvaartverzorgers'. Het uitvaartvervoer per koets werd een algemeen gebruik.

De eerste echte rouwauto in Nederland betrof een Spijker uit 1912, deze werd destijds aangekocht door de firma Inne-mée uit Den Haag. Tegenwoordig rijden er elektrische rouwauto's rond van Cadillac, Lincoln of Tesla.

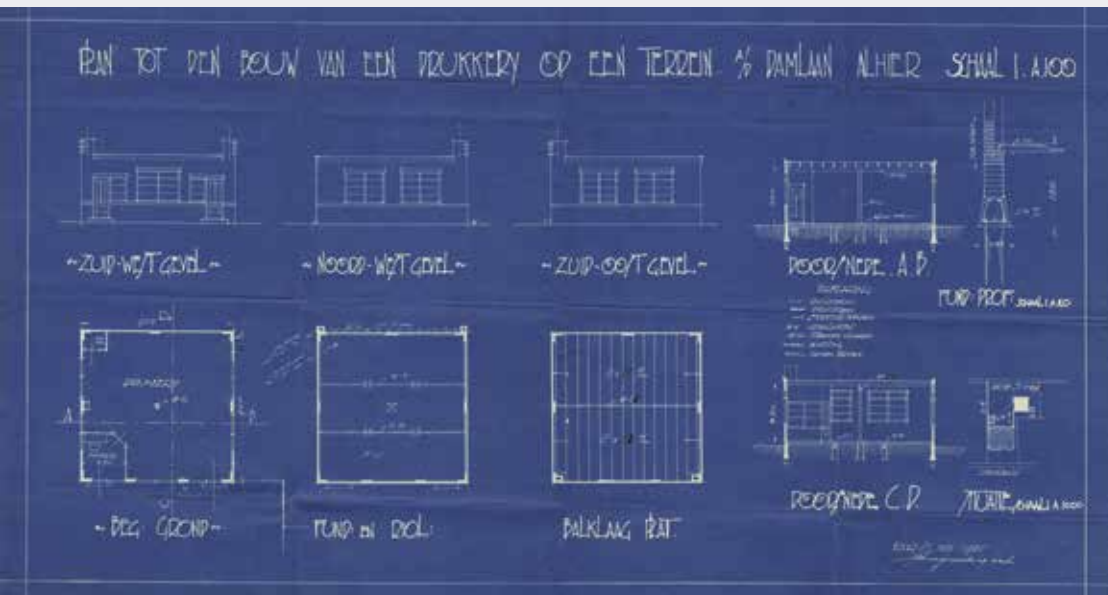
EERSTE GENERATIE VAN DER TOGT

Cornelis Johannes van der Togt trouwde op 13 november 1907 te Voorburg met Anna Cornelia van der Meer. Het gezin bestaat inmiddels uit vier dochters (Petrone Maria, Cornelia Anna, Martina

Anna en Johanna Josina) en twee zonen (Cornelis Dominicus Leonardus en Martinus Leonardus Cornelis), wanneer de heer van der Togt op 23 juni 1924 de architect Jos Knijnenburg opdracht geeft tot het laten bouwen van een winkelpand met bovenwoningen (kadastraal B 2590) aan de Damlaan.

Zij wonen volgens het bevolkingsregister op B 38/ 39 Damlaan 24. De vermoedelijke bouwkosten worden geschat op 24.000 gulden. Dit pand kennen we nu als de Bike totaal fietsenwinkel van Dennis Brand.

Een klein jaar later, in mei 1925 laat de heer C.J. van der Togt, hij is dan van beroep winkelier/ assuradeur in verzekeringen, een pand bouwen op een stuk



Blauwdruk van de te realiseren drukkerij aan de Damlaan van mei 1925
Bron: Bouwarchief Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg



Originele verzekeringspolis 14 april 1919 Levensverzekering van de maatschappij Utrecht op naam van Francina Brussee (moeder van auteur Idsard Bosman) Bron: Collectie Idsard Bosman



Nota C.J. van der Togt, gedateerd 1 april 1926. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

weiland (kadastraal B 2592) gelegen aan de Damlaan 2. Op dit stuk grond realiseert hij zijn eerste huisdrukkerij.

De ruimte op de begane grond zal bestaan uit een klein kantoor van globaal 2,5 x 2,5 meter, de rest van het vloeroppervlak zal besteed worden aan de drukkerij. Deze drukkerij zou later worden overgenomen door de familie Houdijk van drukkerij Excelsior.

Voorheen werd het druk-bindwerk gedaan in de voormalige kosterswoning aan de Kerkstraat 1. Dit winkelpand, gelegen aan het Kerkstob, huurde hij van de het R.-K. parochiaal kerkbestuur.

We zien op de nota dat de heer C.J. van der Togt in 1926 al beschikte over een telefoonaansluiting. Hij was voor zijn clientèle bereikbaar op telefoon No. 14.

In 1918 bestond de bevolking van Veur uit 1805 'zielen', waarvan slechts zestien inwoners de beschikking hadden over een particuliere telefoonaansluiting.

Het was de tijd voor degene die zich het kon permitteren, om voor zijn laatste reis gebruik te maken van statige zwarte koetsen, getrokken door twee of vier Friese paarden met zwarte dekkleden. Deze vorm van vervoer was vaak voorbehouden aan erelieden, notabelen,



In april 1931 werd de heer Marinus van Wijk met koets en voorgespannen zwarte paarden onder begeleiding van diverse hoogwaardigheidsbekleders en twee veldwachters naar zijn laatste rustplaats op de begraafplaats in Wilsveen gebracht. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

burgemeesters en andere personen van aanzien.

1 maart 1939 te verhuizen naar de Laan van Heldenburg 5.

De heer Marinus van Wijk was naast (meester) timmerman ook jarenlang werkzaam als commandant van de vrijwillige brandweer. We zien de begrafenisstoet lopend vanuit het dorp op de Kostverlorenweg op weg naar de begraafplaats op het Wilsveen. Deze indrukwekkende foto is gemaakt op het kruispunt van de Veenweg en het Wilsveen.

TWEDE GENERATIE VAN DER TOGT

Op 15 juni 1937 verhuist de zoon van de oprichter, Cornelis Dominicus Leonardus van der Togt, geboren 19 december 1912 te Veur, zijn pand aan de Damlaan 4 in Veur naar de Herenstraat 141 te Voorburg. Enkele maanden later verhuist hij naar Herenstraat 147, om uiteindelijk op

DERDE GENERATIE (KLEINZOO) VAN DER TOGT

De heer W.P. van der Togt (de kleinzoon van de oprichter) volgt op zestienjarige leeftijd een opleiding in de horeca en werkt o.a. bij restaurant Villa Rozenrust. In tussentijd helpt hij zijn vader, de heer C.D.L. van der Togt, in het bedrijf als drager. Op 1 september 1970 komt hij in dienst bij zijn vader, en neemt vijf jaar later samen met zijn vrouw het uitvaartbedrijf van zijn vader over.

Bij gebrek aan eigen rouwkamers, maakt hij als begrafenisonderneming tussen 1972 en 1984 gebruik van de rouwkamers van het ziekenhuis St. Antoniusshove in Leidschendam. Na vertrek uit het ziekenhuis werd een woonhuis aan de Oude

Sluit Uw Verzekering

Levensverzekering Maatschappij „Utrecht”
alwaar meer dan f 400.000.000,00 verzekerd kapitaal loopt.

Vertegenwoordiger:

C. J. v. d. Togt, Damlaan 4, Telefoon 14
Veur-Leidschendam.

Agentuur van solide Brand-, Inbraak-, Glas-,
Nering-, Ziekte-, Ongevallen- en diverse andere
verzekeringen, Ziekenfondsen en Ziekenhuis-
verzekeringen.

Kantoor der Alg. Begrafenis-Onderneming
Opgericht 1909.

INCASSO-BANK N.V.
Gevestigd te Amsterdam

Parkweg 28
Assurantiën

VOORBURG
Tel. 778422*

147

G. TIMMERMANS

TELEF. 778630
GIRO 73101

HEERENSTRAAT 11 — VOORBURG

Speciale Cement mastieke dak-
bedekking met 10 jaar garantie
GEVESTIGD SEDERT 1877

Loodgieter en Zinkbewerker
Aanleg
van Gas- en Waterleiding
SANITAIRE ARTIKELEN

Timmermans, A., Laan van Swaensteyn 1.
— A., koopman, Paradijsstraat 95.
— D., Buitenruststraat 13.
— G., Agrippinastraat 17.
— G. J. D., loodgieter, Heerenstraat 11.
— geb. Kamps, Mw. Wed. G. J. P., Park
de Werve 8.
— geb. Storm, Mw. Wed. H. N. A. M.,
Laan van Swaensteyn 19.
— J. P., Oosteinde 117.
— J. P. P., werkm., Gem. Reiniging, Prins
Hendrikstraat 22.
— P. A., groentehandelaar, Oranjestad 81.
— geb. van Bodegom, Mw. Wed. P., Pr.
Mariannelaan 97.
Timmers, C. M. A., automatensteller „Enkes”,
Veenkade 35.
— L., metselaar, van Wassenaarsstraat 9.
Timp, Mw. C. J. L., Rozenboomlaan 15.
Tinkelenberg, J. Th., Oosteinde 192.
Tinneveld, J. M., adj. comm. Posterijen, Hoek-
waterstraat 86.
Tittel geb. Richel, Mw. W., Prinses Marianna-
laan 236.
Toer, W. H., techn. ambt, Gem. Werken
Noordenburglaan 39.
Togt, C. D. L. van der, assuradeur, Heeren-
straat 147.
— J. C. van der, metselaar, Emmastraat 38.
— L. C. M. van der, metselaar, Juliana-
straat 42.
— M. L. van der, metselaar Nieuwstraat 22.
— P. L. van der, metselaar, Oranjestad 35.
— Th. J. van der, metselaar Gem. Werken,
Nieuwstraat 20.
Tukkie, S. H., lokaal, N.O.F. Cadet, Hoek-
burglaan 36.
Tol, M., brugknacht, Rozenboomlaan 32.
— Kl. van, electricien, Rozenboomlaan 44.
— M. van, accountant, Hoekenburglaan 4.
— M. C. v. d., adj. comm. 1e kl. Gem. Secr.,
Laan van Swaensteyn 36.
Tolido, J. J., poëzier N. S., Jacob Arentsstr. 18.
— J. C., wegwerker, Paradijsstraat 126.

Tollenaar, A., onderwijzer, Laan van Swaen-
steyn 24.
— E. Th. A., proc. houder, van Deventer-
laan 24.
— W., timmerman, van Arenbergelaan 87.
Tollius, Glusenkamp, Mw. R. G., van Naelt-
wijkstraat 231.
Tom, J., electr. monteur en gasfitter, Oranje-
lust 59.
— N., timmerman, Loolaan 119.
Tomantschger, P., kapper, Paradijsstraat 85.
Tomson, J. Ph., hotelbed., van Halewijnlaan 191.
Toneman, J. C., onderwijzer b.o., van Alphen-
straat 110.
Tongeren, C. van, Koninginnelaan 12.
— D. van, kockbaker, Westeinde 17.
— E. van, ambt. P.T.T. Haag, Emmastr. 36.
— G. van, Oosteinde 62.
— J. C. van, poëzier N.S., Heerenstraat 95.
— W. C. J. van, chef-instrumentmaker,
Koninginnelaan 12.
Tonino, A. C. M., goudsmid, Parkweg 56.
— J. F. M., juwelier, Parkweg 56.
Tonkelaar, J. J., den, kantoorbed., van Hale-
wijnlaan 415.
Toorenvliet, Mw. D. M., Kon. Wilhelminaal. 257.
Top, N., kantoorbed., Claudiusstraat 22.
Toppe, W., leerling-instrumentmaker, Laan v
Heldenburg 17.
Topsvoort, P. C., Kon. Wilhelminalaan 43.
Toutenburg geb. Landman, Mw. Wed. S., Laan
van Sevenstar 8.
Touw, A. C. J. J. van der, beambte Rijkstele-
graaf, van de Wateringelaan 134.
— J. J. van der, kantoorbed., van de Water-
ingelaan 134.
Trapman, G., ambt. Prov. Waterstaat, Oos-
tenburgerdwarlaan 10.
— K., magazijnmeester, Laan van Helden-
burg 49.
Trapp, Mw. E., van Heurnstraat 49.
Treppe, D., stuurman gr. vaart, Agrippinastr. 40.
— S., timmerman, Prinses Mariannelaan 80.

„DE RESIDENTIEBODE” —
Bijkantoor te Voorburg: PARKWEG 47

GOEDE PUBLICITEIT
— Telefoon 77-82-32

Trambaan ingericht als uitvaartcentrum.
Hier werd ook gestart met de verzorging
van kleine koffietafels. Deze ruimte bleef
klein en de geboden faciliteiten waren
niet optimaal voor het werk.

Omdat er in Leidschendam geen passen-
de ruimte beschikbaar was, verhuisde
men wederom naar Voorburg. Waar op
24 november 1989 een splinternieuw uit-
vaartcentrum aan de Rodelaan 60, naast
de Oosterbegraafplaats, werd geopend.

Op zondag 20 november 1994 viert het
bedrijf met een informele receptie samen
met het personeel haar 85-jarig bestaan.
Bij deze gelegenheid biedt het personeel
twee bankjes aan. En op 1 september 1995
vindt, ter gelegenheid van het feit dat de
heer W.P. van der Togt 25 jaar in dienst is
bij de uitvaartonderneming, een receptie
plaats in het Greenpark hotel aan de Wei-
gelia in Leidschendam.

De heer W.P. van der Togt ervaart een dui-
delijke tendens dat nabestaanden een
grotere rol willen spelen bij de laatste
wilsbeschikking van hun dierbare. Een
uitvaart met een zwarte lijkkoe met
lantaarns en Friese paarden behoort ook
nog steeds tot de mogelijkheden. Tot de
Tweede Wereldoorlog waren dit soort uit-
vaarten een dagelijkse gang van zaken.
Bij het negentigjarig bestaan werd het
Voorburgse bedrijf van W.P. van der Togt
in 1999 overgenomen door Service Cor-
poration International (SCI) Nederland.
Zij zijn de grootste uitvaartonderneming
ter wereld.



Advertentie uit het weekblad Het Krantje van
26 oktober 2000. Bron: Collectie Idsard Bosman

De inbreng van naasten bij een begra-
fenis of crematie is de laatste jaren ge-
meengoed geworden. Zo kunnen we
eigen keuzes maken om op een per-
soonlijke manier afscheid te nemen van
een dierbare in welke vorm dan ook. Het
'aanzeggen' van een overlijden uit de ne-
gentiende eeuw, heeft inmiddels plaats-
gemaakt voor een digitale versie. Een
digitale rouwkaart met gesproken woord
kan wereldwijd naar elk adres worden
verstuurd.

We zullen moeten wennen aan het feit,
dat wij de zorg van onze geliefden en
dierbare aan het einde van hun leven uit
handen moeten geven. Dat zal altijd een
moeilijk en emotioneel moment blijven.

Idsard Bosman

ZWART & PARTNERS



Zwart & Partners Network Notarissen
Van Ruysdaellaan 41
2264 TK Leidschendam-Voorburg

T (070) 320 05 00
kantoor@zpnn.nl
www.zpnn.nl

OK2PRESS

HUISSTIJLEN • PRE-PRESS • DRUKWERK

070 413 00 30 | WWW.OK2PRESS.NL

VERLICHTING EN VEILIGHEID IN DE 17E EN 18E EEUW

De klepperman (klapperman of klapwaker) en de lantaarnopsteker zijn twee beroepen die we nu al lang niet meer kennen. Maar deze beroepen zorgden eeuwenlang voor de veiligheid van onze voorouders.

Als we nu thuiskomen, dan draaien we de knop om en we hebben licht en warmte en voelen ons veilig. En in een moderne Domotica smarthome omgeving kun je met je stem op elk gewenst moment de verwarming en de hoeveelheid licht in je huis regelen, zelfs je gordijnen gaan automatisch dicht en indien gewenst loopt je bad vol met lekker warm water. Maar dat was een kleine 400 jaar geleden toch iets anders. De klepperman en de lantaarnopsteker hadden vanaf het begin van de 17e eeuw in Stompwijk en Veur de taak om voor de (brand) veiligheid te zorgen.

De klepperman had een gecombineerde functie: Namelijk die van nachtwaker, brandwacht en tijd omroeper. We kijken 's-morgens weleens slaperig, en soms met enige tegenzin op onze wekker of horloge, maar beide bestonden in de 17e eeuw nog niet.

Het eerste draagbare horloge werd uitgevonden door John Harrison in 1762 en aan einde van de 19e eeuw kwam dank-

zij de horlogemakers Antoni Patek en Andrien Phillippe het eerste polshorloge op de markt.

AANSTELLING VAN DE KLAPPERMAN

Aan het begin van de 17e eeuw kwam er een 'request gericht aan de Edele Heeren Burgemeesteren der Stadt Leijden, Ambachtsheeren van Stompwijk, Wilsveen en den Leijtschendam', waarin het verzoek werd geuit om voor de algemene veiligheid gebruik te maken van een klepperman.

'Vertonen met allen eerbiedinge de gemene gebuijeren van de Zuijdtzijde van de Leijtschendam hoe dat sij supplianten van meninge zijn een clapperman te houden en te beloonen uit de gemene gebuijeren aan den voorsz. Dam, gelijk zijluiden alreede willich zijn vrij te doen - overmits alreede tot verscheijden plaatsen is gestoole - mits dat Uwer Edelachtbare believe te authoriseeren eene Aris Louriszn ende buijerman aldaer vrij de clap te mogen gebruijcken als andere clapperluijden'

Voor het waarborgen van de brandveiligheid werd er nog het volgende aan toe gevoegd. 'Dat Uwer Edelachtbare ook believe te authoriseeren Adriaen van Nierop Uwer Edele Schout aldaer ende

Adriaen Heijndricxs. van Brouckhoven schepen op ten voorsz. Dam omme de huijsen aldaer te stellen op Brandgereetschap, nae de gelegenheijt ende groote van de huijsen, alsoo meest alle de gebuijeren daartoe zijn genegen, omme in tijden en wijlen ongeluck te verhoeden'

De Ambachtsheren conformeren zich in het verzoek en geven op 23 april 1633 toestemming om het request tot uitvoer te brengen.

Om de burgers, met name 's nachts, een gevoel van veiligheid te bieden en ervoor te zorgen dat onguire types zo min mogelijk overlast konden veroorzaken, werd rond den 'Leytsche Dam' in november

1633 Arie Louiszn. als nachtwaker/ klapwaker aangesteld. Volgens het gezamenlijk reglement, opgesteld door een aantal vertegenwoordigers van de Geregten van Stompwijk en Veur, werd Arie Louiszn. aangesteld om iedere nacht zijn ronde te doen, zowel aan de noord- als de zuidzijde van de dam. Te weten 'van Allerheiligen in november tot lichtmisdage in februari van savents ten negen tot 's morgens ten vier uijren'. De andere maanden van het jaar waren zijn diensten van 's avonds tien tot de volgende ochtend drie uur. Hij kreeg hiervoor een vergoeding van 35 stuivers. De 'ingezetenen ten noorden van den Dam' in Veur betaalde hem 16 stuivers, bewoners aan de zuidzijde van de Dam in Stompwijk



Ingekleurde gravure uit 1670 met de titel 't recht van den Leydschendam. Gezicht vanuit de richting Voorburg op de Delftschekade, Hervormde kerk en de Overtoom. We zien in de klokkentoren het uurwerk.

betaalden hem 19 stuivers. Arie Louiszn. moest zijn 'salaris' zelf elke week gaan ophalen bij de huiseigenaren rond de Dam. Hij kreeg van de gemeentesecretaris de heer van Schuylenburg hiervoor een lijst met de desbetreffende bewoners rond de dam en hun persoonlijke bijdrage aan hem als klapwaker.

Arie Louiszn. liep trouw zijn rondes door het dorp en riep op vastgestelde plaatsen ook de tijdmelding door. Dit deed hij met de woorden: 'alles is kalm, de klok heit tien, tien heit de klok'. Bij onraad gebruikte hij zijn houten ratel, dit signaal was voor mensen vaak het teken dat er iets aan de hand was.

Op welke manier Arie Louiszn. 's avonds in het begin van de 17e eeuw de juiste tijd wist, blijft nog ongewis. De enige kerk met een kerkklok in de buurt van de dam was de Hervormde kerk, maar die kwam eind 1653 pas gereed.

In de 17e eeuw werden de straten verlicht door middel van 'kaarslampen' of olielampen met raapolie en later petroleum als brandstof, deze kaarslampen stonden op palen van eikenhout. Het was 's avonds dus gewoon donker op straat. Men moest zich na zonsondergang over de veelal ongeplaveide wegen maar zien te redden in het halfdonker. Pas in de 18e eeuw werden de eikenhoutenpalen vervangen door gietijzer.

De lantaarnopsteker moest elke lamp 's avonds aansteken en 's morgens weer doven en indien nodig bijvullen met pe-

troleum. Hij mocht onder geen beding deze brandstof morsen want anders zou ook de hele lantaarnpaal van hout vlam kunnen vatten. In 1663 kwam de Amsterdamse uitvinder, schilder en etser Jan van der Heyden (1637-1712) met een olielamp met afgesloten reservoir, waarbij de warm wordende olie niet meer kon overlopen, zodat het morsen van deze brandstof grotendeels tot het verleden behoorde. Pas aan het einde van de 19e eeuw werden de eerste steden verlicht met elektrische straatverlichting.

Bij brandgevaar was het de bedoeling dat mensen met hun eigen brandemmer naar buiten kwamen om te helpen met het blussen. Het blussen van een brand ging nog erg primitief. Een willekeurige bewoner ging met een ladder in de sloot staan en schepte water in zijn brandemmer en gaf deze dan door aan de eerste in de rij. En hoopte dat bij de laatste persoon in de rij de brandemmer nog redelijk vol was om de uitslaande brand te blussen.

Hoe goed georganiseerd ook met alle medewerking van de buurt, moesten buurtbewoners en eigenaren vaak machteloos toezien hoe hun bezit ten prooi viel aan de vlammen. Een saillant detail was wel, dat de leren brandemmers prima geschikt waren voor het bewaren van aardappeloogst. Bij brand moesten dus eerst de aardappels eruit alvorens men kon helpen met blussen. In de loop van de 17e eeuw vond men aardappels overigens doorgaans nog een onogelijk, vreemd en smakeloos knolgewas.



Een brandemmer uit de beginperiode van de brandbestrijding. Het natte leer van deze emmers was beter tegen brand bestand dan een gewone emmer van hout. Bron: Internet

Men moest er niets van weten, maar vond het als veevoer wel geschikt. Indien beschikbaar werden er allerlei (afgedankte) zeilen van binnenvaartschepen en molenwieken gebruikt om de daken mee af te dekken. Deze zeilen waren makkelijk nat te houden en smoorden vaak de vonkenregen.

De taakuitoefening van de klapperman werd in de loop van de jaren steeds bijgesteld. Naast zijn bescheiden salaris kon de klapperman ook geld beuren "voor 't waekgeldt van de predicantshuisinghe en het bewaecken van de turffschepen".

Turf was zeer gewild als brandstof en was als zodanig een waardevolle lading.

1698 HANDZAME SLANGENSPIJT AAN DEN DAM

Leidschendam bestelt bij Jan van der Heyden in 1698 een handzame slangen-spijt ter waarde van 436 gulden. Zonder dit zich te realiseren was van der Heyden als bedenker van de straatverlichting ook de stichter van het nachtleven. De mensen bleven vanwege de straatverlichting langer buiten.

De marktschipper Willem Decker kreeg zes gulden voor het bezorgen van het geld en het terugbrengen van de kwitantie, die spijtig genoeg niet bewaard is gebleven.

De aflevering van de handzame slangen-spijt zorgde voor de nodige opgetogen stemming. De allereerste oefening werd met feest en luister bijgezet. Men was in een feeststemming en dat werd gevierd met veertig gulden aan bier en andere alcoholische versnaperingen. De herbergiers Balthasar van der Ruyt en Jan Starck kregen het gerstenat nauwelijks aangesleept. Dit drankgelag werd traditie. De 'Regeerders van de Brandspuyt' ontvingen jaarlijks twee halfvaten bier waarmee de spuitgasten werden getraceerd. De burgemeester van Leiden voelden zich echter gedwongen om hieraan paal en perk te stellen.

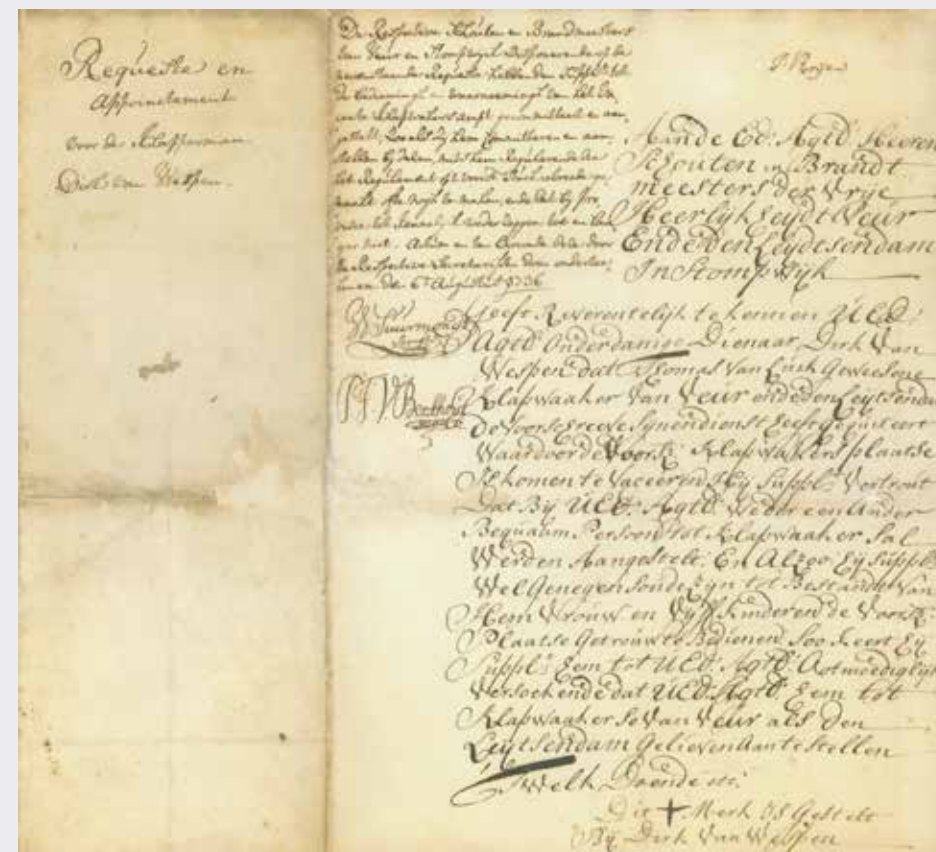
Het salaris van de klapperman, bestaande uit 35 stuivers per week, werd bijeengebracht door de lokale bevolking.

De mensen aan de noordzijde van de Vliet (Veur) betaalden 16 stuivers, de mensen aan de zuidzijde van de Vliet (Stompwijk) 19 stuivers.

Over de opvolger van Arie Louriszn. is niet veel bekend. In 1720 werden er twee nachtwakers/ klappermannen aangesteld, één voor Stompwijk en de andere voor Veur. Naast het reguliere traktement zegde men de klapwakers ook een robe jas en een navenante hoeveelheid turf toe.

Nadat Dirk van Wespen had gehoord dat de klapperman Tomas van Luik ermee ging stoppen besloot hij te solliciteren. Hij beargumenteerde dat hij het geld goed kon gebruiken 'tot bestandt van hem zijn vrouw en vijf kinderen' Op 06 augustus 1736 werd zijn aanstellingsakte getekend.

Dirk van Wespen was het lezen en schrijven waarschijnlijk niet kundig, want zijn ondertekening vond als volgt plaats: Dit merk + is gesteld bij Dirk van Wespen.



Requeste en Appointement voor de klapperman Dirk van Wespen 06 augustus 1736. Bron: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.



Detail van de gravure van Scheurleer uit 1755, zicht op de Leysche Dam van de kant van Leyden gezien. Bron: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

Op de gravure van Scheurleer uit 1755 zien we heel duidelijk hoe het brandspuythuisje (binnen het rode kader) ingeklemd lag tussen de Hervormde kerk en het ernaast gelegen pand. Het brandspuythuisje waar niet alleen de slangenspuit werd opgeborgen deed ook dienst als opslagruimte voor de benodigde materialen zoals brandhaken en bijlen. Het huisje is vermoedelijk rond 1715 daar gebouwd.

Op 3 november 1772 benoemde Veur hun plaatsgenoot Pieter Dijkman als nieuwe klapwaker. In zijn aanstellingsakte stond nadrukkelijk genoemd dat hij zijn rondes alleen moest lopen. Alleen bij hoge uitzondering en met toestemming kon hij een plaatsvervanger regelen. Deze moet Pieter Dijkman dan wel zelf voor iedere gelopen nacht 8 stuivers betalen. Ondanks alle bijbaantjes bleek Pieter Dijkman bij zijn overlijden in 1781 toch onvermogen te zijn.

Als opvolger van Pieter Dijkman werd Leendert van Hees aangesteld. Hij kon de financiële eindjes alleen aan elkaar knopen omdat hij een baantje had als schoutsdienaar. Ook kwamen dorpsgenoten hem tegemoet met warme kleding. Zo breide Maria de Wilde in 1781 voor hem een paar warme kousen en leverde Hendrik Bloemendaal hem in 1790 een warme jas. De respectievelijke gemaakte kosten à 2 gulden en 14 stuiver voor de kousen en 3 gulden en 5 stuivers voor de jas werden door zijn dorpsgenoten betaald. Omdat hij echter niet 24 uur per dag in touw kon zijn, kwam het Geregte met het idee om een 'buurtwagt' te introduceren.

Op 8 januari 1789 werd Christiaan Mulder aangesteld als tweede nachtwaker, hij declareerde per "ratelwagt" 12 stuivers, dat was echter tegen het zere been. Zijn vergoeding werd uiteindelijk 10 stuivers,

wel kreeg hij op kosten van het dorp een nieuwe ratel.

We kijken nu een beetje vreemd aan tegen de klapperman die 's nachts waakt over de veiligheid van de burger en hun bezittingen. Maar de huizen waren vroeger van hout, stonden dicht bij elkaar vaak gedekt met riet.

Hieronimus van Alphen (1746 – 1803) heeft voor de kinderen een mooi gedicht gemaakt over de klapperman.

Klapperman

*Zou ik voor den klepper vreezen,
O! die lieve brave man
Maakt, dat ik gerust kan wezen,
En ook veilig slapen kan.
Moederlief 'k geloof het vast
Dat hij op de dieven past.*

*Schoon hij loopt door wind en regen,
't zingen wordt hij nimmer moe,
Goede God, geef hem Uw zegen,
Maar mijn oogjens vallen toe.
Lieve Klepper! Hou de wagt!
Ik ga slapen: goede nagt!*

Nadat adjudant – klapwaker Bastiaan Schoonhoven in augustus 1795 hooglopende ruzie kreeg met van Hees over de verdeling van de emolumenten (extra vergoeding naast het al ontvangen traktement) zag men een mogelijkheid om de invloed van de burgerwacht uit te breiden. Leden van het patriottische exercitiegenootschap gingen 's nachts op patrouille. Op een vergadering van de burgerij stuitte dit voorstel echter op te veel protest. Men prefereerde voor de

wintermaanden toch de aanstelling van een tweede klapperman. Van Hees was inmiddels al ontslagen als klapperman en schoutsdienaar. Bij de aanstellingsronde in mei 1796 solliciteerde van Hees opnieuw voor de functie als klapperman mits hij één nacht per week een 'noodhulp of 'assistent' mocht gebruiken. Zijn aanvraag werd gehonoreerd. Lang heeft van Hees zijn baan als klapwaker niet mogen houden. In een buitengewone vergadering van voltallige bestuur van de Municipaliteit en Comité van Civile Justitie, besloot men 'na ernstige deliberatie' (beraadslaging/ overleg) dat naar aanleiding van het wangedrag van Van Hees dat hij zijn werk als klapwaker wel mocht voortzetten maar hij mocht zijn klapgeld niet meer ophalen bij de ingezetenen van het dorp. Het is nooit duidelijk geworden welke verwijtbare misstanden van Hees heeft begaan. Wellicht heeft hij in uniform het Oudejaar en onder invloed van enkele alcoholische versnaperingen iets te luid gevierd. Het niet kunnen innen van zijn klapgeld zou voor van Hees een gevoelige klap zijn geweest, hij verdiende met zijn werk als klapwaker maandelijks 20 gulden en 13 stuivers. Dit was een jaarwedde van 247 gulden en 16 stuivers, waarmee hij overigens op de rand van het bestaansminimum balanceerde.

Van Hees kon blijven, maar het gemeentebestuur stelde hem wel zijn functie als klapwaker te combineren met haardasophaler. Het merendeel van de Veurse municipaliteit ging met dit verpakte bezuinigingsvoorstel graag akkoord.

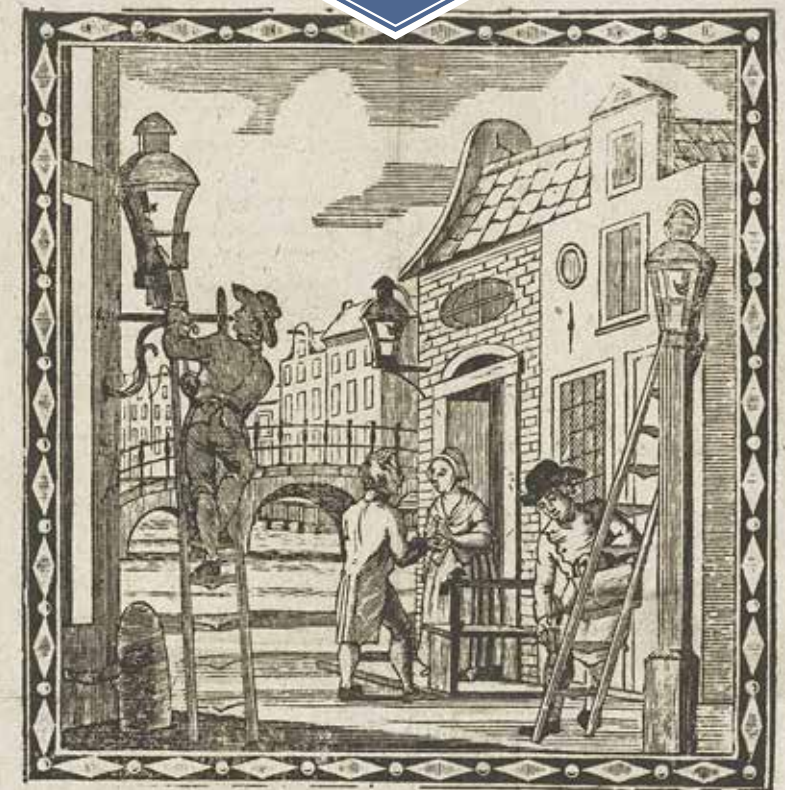


**SLAGERIJ • EETERIJ
PIET SCHOLTEN**

**Damstraat 2c 2265 AG Leidschendam
070-3272843 - www.pietscholten.nl**

**HIER UW
ADVERTENTIE?**

Vraag naar de mogelijkheden!
info@erfgoedleidschendam.nl



ZEGEN EN GEZONDHEIDS WENSCH,

Op dezen Tegenwoordigen Tyd.

Door de VULDER en AANSTEKER der LAMPTAARNEN.
BUITEN WYK

Opgegeven aan alle Heeren Woonlieden / Burgers en Inwoners der Stad LEIDEN
door het J. W. W. 1832.

Wanneer wy, in den hoogsten nood,
Van raad en bystand zyn ontbloot,
En 't hart door zorg en tegenheên,
Gefolterd is en afgestreên.

Dan staan wy, in ons deerlyk lot,
Het oog alleen op U, o God!
Dan smeeken w' U om hulp en raad,
O aller Menschen Toeverlaat!

Dan voelen w' ons met smart vervuld,
Belyden nedrig onze schuld,
En smeeken U vergiffenis,
Van 't geen door ons misdreven is.

Want Gy hebt op boetvaardigheid,
Ons uw genade toegezeid,

En Jezus zelt, uw groote Zoon,
Strekt ons ten voorpraak voor uw' troon.

Thans zyn w' in zulk een nood, o Heer,
Diens knielen wy in ootmoed neêr,
Ach! weiger niet ons by te staan,
Toon ons uw hulp, eer wy vergaan.

Vergeef ons 't wanbedryf, o God!
Verzacht, of keer ons deerlyk lot,
Vernieuw ons hart en ons gemoed,
En geest ons heil, na tegenspoed,

Zoo blyven wy, door U bevryd,
Altoos aan uwen dienst gewyd,
Zoo geven wy uw grootheid lof,
Hier, en hierna in 't hemelhof.

Wd. Dienaar, de Vulder en Aansteker der Lamptaarnen.

Het Amptenaar / by J. W. W. en J. W. W. / Hoofdwijk / op de Hoofdwijkgragt.

Op 21 september 1798 werd er, tot ontsteltenis van Leendert van Hees, een nieuwe klapwaker aangesteld. Een saignant detail is wel dat deze Willem Bentvelzen directe familie was van één van de leden binnen de municipaliteit.

Leendert van Hees ging in beroep tegen de aanstelling van de nieuwe klapwaker. Hij presenteerde een rekest aan de municipaliteit met de volgende woorden 'dat hij zeventien jaar lang altijd ijverig zijn plicht als klapwaker off nagtroeper had vervuld, slegts een eenige nagt daarvan uitgesonderd.

'U heeft goedgegagt den requestant van die sijne wettige post off beroep zonder eenige de minste ingebragte klagten off anderen reeden te removeeren (te ontslaan), waardoor denzelven van zijne kostwinnige berooft, en ten eenemaal geruïneert zijnde, als tot geen ambacht opgelegd weezen of geleerd hebbende, daardoor in de uijtterste armoede gedompeld voor hem, deszelvs huisvrouw en vijf kinderen' Deze situatie was voor van Hees, 45 jaar en een ongeschoolde arbeider, een uitzichtloze situatie aan het worden. Omdat hij naast zichzelf, zijn vrouw en vijf kinderen moest onderhouden vroeg hij financiële bestand aan bij het ambestuur, maar deze hulp was zeer sober van aard.

Tot zijn grote spijt draaide het gemeentebestuur van Veur de benoeming van Willem Bentvelzen niet terug. Jaar na jaar bleef Willem Bentvelzen in dienst als klapwaker, en hoewel het emolument



Een klepperman met zijn trouwe hond trekt de straten door. Bron: internet.

van de turf was geschrap, kreeg hij op eigen verzoek wel 'een nieuwe rok tegen het aanstaande winterseizoen'. Willem Bentvelzen overleed op 48-jarige leeftijd, hij liet een weduwe met een talrijk gezin achter.

In de grote steden zoals Utrecht en Amsterdam kwamen de lantaarnopstekers langs de deur met een nieuwjaarswens. De afbeelding op de vorige pagina toont dit tafereel met de titel 'Zegen en gezondheids wensch op deze Tegenwoordigen tyd, door de Vulder en Aansteker der Lamptaarnen Buiten Wyk opgedragen aan alle Heeren Kooplieden, Burgerij en Inwooners der Stad Amsterdam voor het jaar 1832. Het geheel is ondertekend met de woorden: Uwe Dienaar, de Vulder en Aansteker der Lamptaarnen.

Met de realisatie van de petroleumfabriek en de introductie van de veldwachter verdwenen de klapwakers en de lantaarnopstekers langzamerhand uit het zo vertrouwde straatbeeld.

GAS EN VERLICHTINGSPERIKELEN VEUR EN STOMPWIJK EIND 19E EEUW.

Op woensdag 10 september 1884 ontvangt het gemeentebestuur van Veur bovenstaande brief (zie volgende pagina), waarin diverse ingezetenen hun beklag doen over het ontbreken van goede straatverlichting. Het verzoek is als volgt:

'Van de Damlaan tot de Roode molenbuurt verzoeken de ongetekende straatverlichting en wel dat er drie lantaarns geplaatst worden een omtrent het hek van G. Boon een bij Westbosch en een over de Smidslaan. Met het oog op de stoomtram en het drukke personenverkeer aldaar achtten ondergetekenden dit van het allergrootsten belang en noodzakelijk ter voorkoming van persoonlijke ongelukken'.

De bedoelde stoomtram tussen Leiden en 's-Gravenhage liep destijds over de Veursestraatweg langs de bouwmanswoning Westbosch. De voorbereidingen voor de realisatie van dit stroomtram traject begonnen in oktober 1881. De stoomtram was in 1884 voor de inwoners van Veur een nieuw fenomeen.

Enkele jaren later, in 1891 volgt een volgende brief. (zie volgende pagina)

De heer L.J. Hooijmans richt zich met een brief van 23 oktober 1891, met gepaste eerbied, aan de Burgemeester (Pleunis van Duyvendijk) en de wethouders van Veur.

Dat zij des avonds veel gebruik maken van den weg naar het dorp om familieleden en kennissen te bezoeken en hunne Godsdienstplichten waar te nemen. Maar dat door de duisternis vanaf hunne woning tot aan de Damlaan de weg zeer gevaarlijk is. De heer Hooijmans geeft aan hij en zijn echtgenote al op gevorderde leeftijd zijn. Reden waarom hij beleefdelijk verzoekt een lantaarn op de weg te willen doen aanbrengen. De heer Hooijmans ondertekent de brief met: Uwe dienstwillige dienaar.

Een paar dagen later, op 28 oktober 1891 wordt het verzoek van de heer Hooijmans door de gemeenteraad van Veur in behandeling genomen en gehonoreerd.

Met de realisatie van de petroleumfabriek aan de Stompwijkse Achterweg in 1913, worden er een flink aantal verbeteringen in de levering van licht in huis en straatverlichting mogelijk gemaakt.

Sommige dorpsgenoten verenigen zich in hun besluitvorming om de levering van een behoorlijke gasverlichting te bespoedigen. Zo kunnen we lezen in een brief van 29 november 1913.

'Geven met verschuldigde eerbied te kennen, ondergetekenden, allen inwoners der gemeente Veur, dat zij tot op heden

Ontvangen den 10 Sept 1884 No 107

aan

De Gemeente raad van Veer
De ondergetekende

Wenden zich met de verschuldigde eerbied
tot u ed. dhr. Heeren Burgemeester Wethouders en Verdere leden der Gemeente
raad van Veer hun Verzoek is als volgt
Van de Tamlaan tot de Roeden molen buurt
Verreken de ondergetekende straat verlichting
en wel dat er drie lantaarns geplaatst worden
een om trent het hek van G. Boon een bij nest donk
en een voor de smitslaan. Het het oog op de
stroomstroom en het drukke personen verkeer aldaar
rechten de ondergetekende de Plaatsing der
opgegeven lantaarns van het aldergrootsten
belang en noodzaakelyk tot voorkoming
van persoonlyke ongelukke

Veer *Met welk doende*
R. Huisman *Wethouder*
G. Born *van veen*
A. Gourschot
C. Van Nien
N. W. De Haan.
J. J. Brugman
G. van Veer

Ontn. 23 Oct 1891 No 140

Veer 23 oct. 1891.

Aan Burgemeester Wethouders
der Gemeente Veer

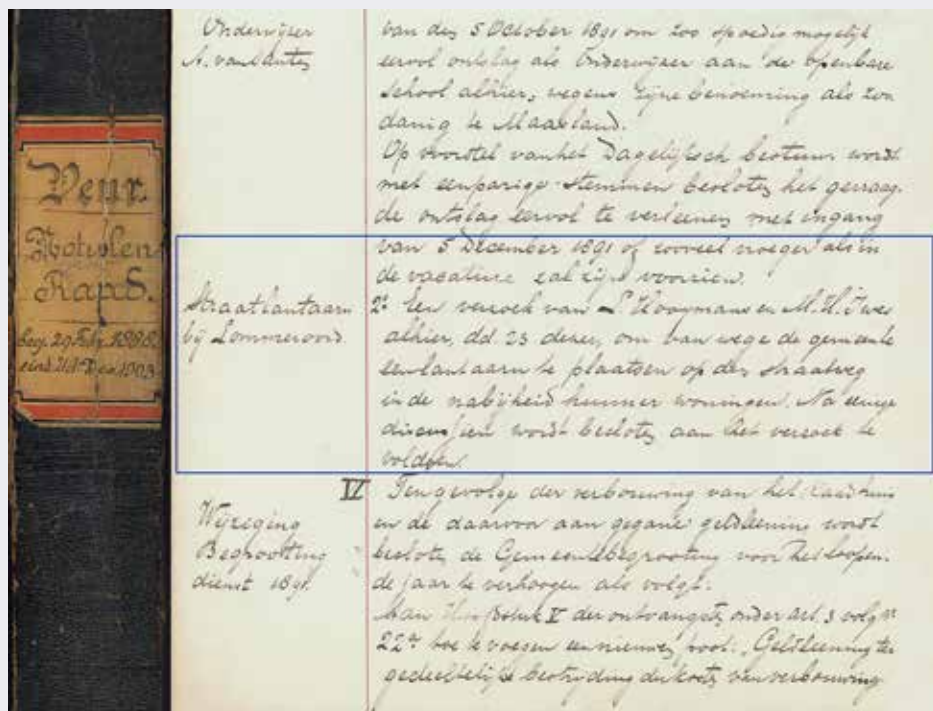
Geven met gepaste eerbied te kennen
der ondergetekende.

Dat zij des avonds veel gebruik ma-
ken van den weg naar het dorp om
formilli lede en kenners te bezoeken, en
hunnen Godsdienst plichten naar
te nemen. En dat door de duisternis
van af hunner woningen tot aan de
Damlaan. de weg zeer gevaarlijk is;
vooral voor eerste ondergetekende
en zijn echtgenoot, die spreedsge-
vondeide Reeftij zijn.

Reden waarom zij beleefdelijk ver-
zoeken een lantaarn te willen doen
aanbrengen tusschen hunner beiden
woningen, die tegenover elkander ge-
legd zijn.

Met welk daarden.

Am B dienstrechtlyc dienaar
J. H. Huisman
M. H. Innes

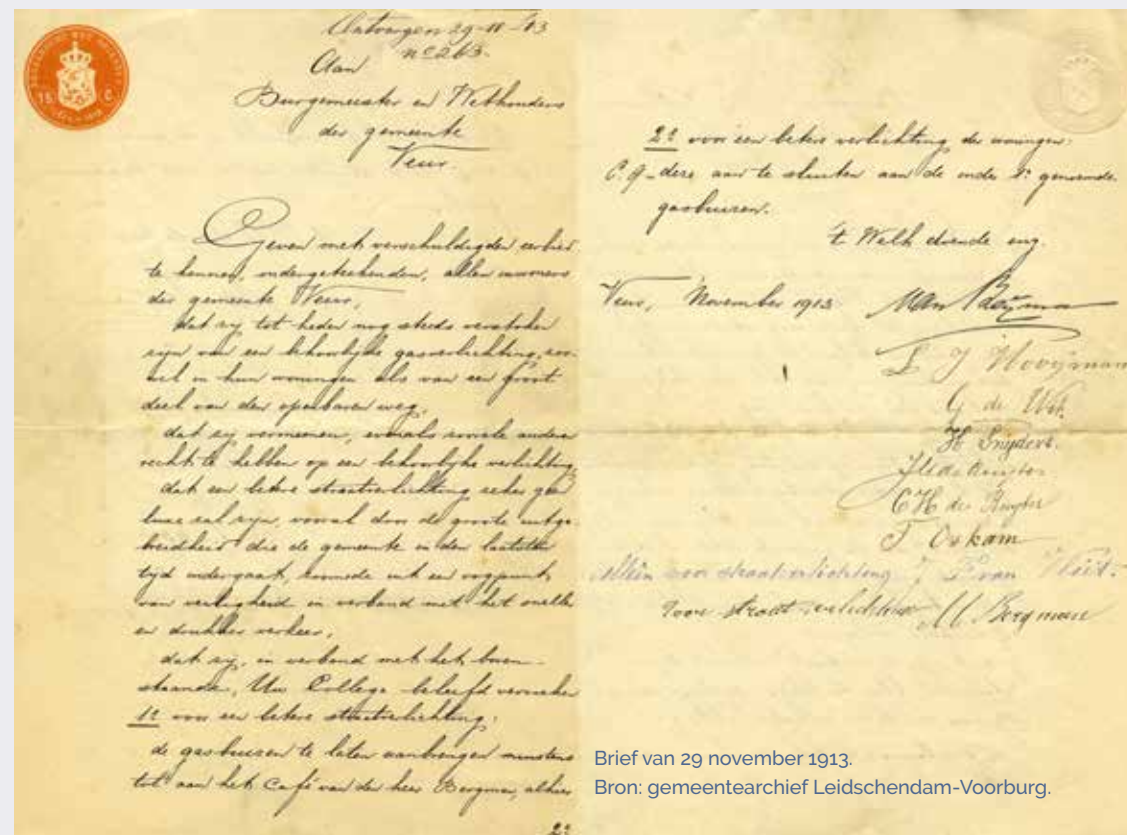


Notulen van de gemeenteraad van Veer met betrekking tot het verzoek van de heer Hooijmans.
Bron: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

nog steeds verstoken zijn van een behoorlijke gasverlichting, zoowel in hun woningen als van een groot deel van den openbare weg. Dat zij vermeenen, evenals zoovele anderen recht te hebben op een behoorlijke verlichting en dat een betere straatverlichting zeker geen luxe zal zijn. En dat zij, in verband met het bovenstaande, Uw College beleeft verzoeken te voor een betere straatverlichting de gasbuizen te laten aanbrengen minstens tot aan het café van den heer Bergman, alhier. 2e voor een betere verlichting den woningen aan te sluiten aan de onder 1 genoemde gasbuizen'.

Ook in het dorp Stompwijk was het soms behelpen. Pastoor Floor neemt op 26 november 1919 de pen ter hand om zijn gevoelens en die van zijn parochianen richting het gemeentebestuur op papier te zetten.

'In de winters van 1917 tot 1919 werd onophoudelijk geklaagd over het gaslicht in het dorp Stompwijk, deze klachten waren zoo niet geheel dan toch grotendeels ontstaan door de tijdsomstandigheden. Nu echter die omstandigheden ten opzichte der gasfabrieken veel verbeterd zijn, houdt de verbetering van het gaslicht te



Brief van 29 november 1913.
Bron: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

Stompwijk daarmede geen gelijke tred. En daarom doe ik aan U, Edelachtbare Heeren de vraag: zou deze gebrekkige aanvoer van gas voor u geen aanleiding kunnen zijn de elektrificatie der gemeente Stompwijk in studie te nemen?"

In een brief van 9 november 1928 richt het kerkbestuur van de H.H. Apostelen Petrus en Paulus te Leidschendam, uit monde van de secretaris de heer Romijn en de voorzitter pastoor Kammers zich tot het gemeentebestuur van Veer met de volgende woorden: 'Gezien het lichtverbruik in kerk en pastorie en Patronaat,

en de meer dan thans povere verlichting welke meestal onvoldoende is voor onze bezoekers, welke in sommige maanden des jaars gezamenlijk bij de 200 gulden bedraagt. Vraagt den geachte Raad het daarheen te willen leiden door vermindering van het geldende tarief door hetgeen op 2/3 van den thans gangbare prijs terug te brengen. Zodat aan bovengenoemde euvelen kan worden tegemoetgekomen'.

Of dit verzoek richting het gemeentebestuur ook daadwerkelijk is ingewilligd zal ongewis blijven.


 Uw verzoek van 22 November 1919
 re gasfabriek.

Edel Achtbare Heeren!

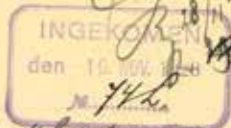
In de winters 1917-18 en 1918-19 werd on-
 ophoudelijk geklaagd over het gasloos in het dorp Stonpwijk.
 Die klachten waren zoo niet geheel dan toch grotendeels ont-
 staan door de tijdsomstandigheden. Nu echter die omstandighe-
 den ten opzichte der gasfabrieken veel verbeterd zijn, houdt
 de verbetering van het gasloos te Stonpwijk daarmede geen
 gelijken tred. Wat daarvan de oorzaak is, laat ik aan Ueeren
 Ueeren ter beslissing over, maar uit den kinderlijken toestand zou ik
 bijna durven besluiten, dat wij te verzocht op voldoende verbe-
 ring mogen hopen, en daarom doe ik aan U, Edelachtbare Heeren,
 de vraag: zou deze gebrekkige aanvoer van gas over u geen aan-
 leiding kunnen zijn de electrificatie der gemeente Stonpwijk
 in studie te nemen?

Van H. Edelachtbare,
 d. d. 26
 C. Floor
 pastoor

Stonpwijk
 26 Nov. 1919.

Brief van pastoor C. Floor 26 november 1919.
 Bron: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

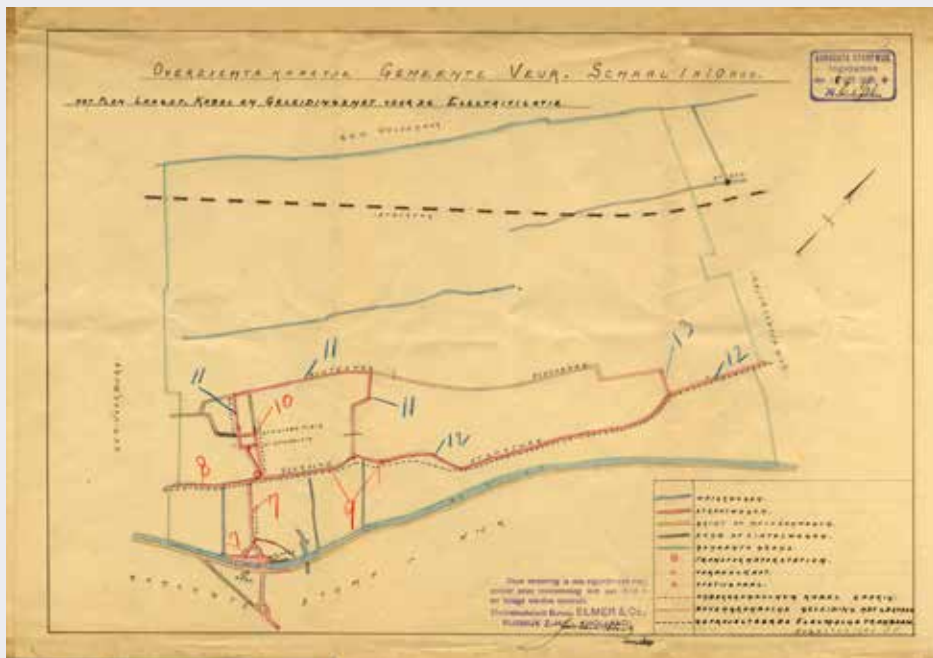
Het Edelachtb. Heeren!


 Het Kerkbestuur van de
 H.H. Apost. Petrus en Paulus te Leidschendam
 (veer):

gezien het lichtverbruik in Kerk- parlorie en
 Vathonaal, dat in sommige maanden ten jaare
 gezamenlijk bij de 200 gld bedraagt.
 gield op de opdraarzaamheid, waarmede moet
 worden gewerkt om tot 'n minimum bedrag te
 blijven.
 gield tevens op de men Samproven verlichting,
 die meestal onvoldoende is voor te beroken.
 vraagt den Geachte Raad het daaraan te
 willen leiken voor vermindering van tarief,
 b.v. doudat of $\frac{2}{3}$ van den thans gangbaren prijs
 terug te brengen, dat aan bovengenoemde
 enkelan Kerk worden tegemoet gekomen.
 't Welk doudat namens voornomd
 Kerkbestuur.

M. J. Kammerlingh Voor
 Leidschendam 9 Nov. 1928. J. H. Romijn. Secret

Brief kerkbestuur van de H.H.-apostelen Petrus en Paulus te Leidschendam. 9 november 1928
 Bron: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg



Overzichtskaartje van Veur augustus 1920, geleidingsnet Elektrificatie van het dorp.
Bron: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Idsard Bosman

Heeft u een vlotte pen, ervaring met schrijven en zou u het leuk vinden om voor Erf Goed Nieuws te schrijven?

Laat het ons weten via:
info@erfgoedleidschendam.nl



DE BLOEMENZAAK VAN VAN OOSTEN

- EEN LEVEN LANG TUSSEN DE BLOEMEN-

De bloemenzaak van Van Oosten, aan de Damlaan 66-68, was tussen de twintiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw een begrip in Leidschendam en omstreken.

Niet alleen de vele dorpsgenoten kwamen met vaste regelmaat in de winkel, ook de eerwaarde pastors Beijssens en Kammers waren namens de R.K. Petrus en Paulusparochie kind aan huis.

MAAR HET BEGON ALLEMAAL AAN HET EINDE VAN DE 19E EEUW IN NOOTDORP.

Op woensdag 26 november 1890 geeft Martinus Cornelis van Oosten, 29 jaar en van beroep wagenmaker, zijn pasgeboren zoon Adrianus Johannes aan bij de ambtenaar van de burgerlijke stand in Nootdorp. Zijn zoon is volgens de opgemaakte akte 'des morgens ten vijf ure uit zijne huisvrouw Adriana Cornelia Boon geboren'.

Het gezin Van Oosten – Boon lijkt gelukkig met hun vier kinderen, Maria Cecilia Adriana (1888), Johanna Maria Agatha (1889) Adrianus Johannes (1890) en Wilhelmina Johanna Agatha (1892) in het zo rustieke dorp Nootdorp aan het einde van de 19e eeuw.

De plaatsnaam Nootdorp/ Noitdorp is een oude verbastering uit het Germaans en betekent globaal: een verzameling huizen waarvan de bewoners leven van hetgeen het land voortbrengt om te leven.

Maar als de jongste dochter amper één jaar is, slaat het noodlot genadeloos toe. Adriana Cornelia Boon overlijdt vier maanden voor haar 29ste verjaardag, op 1 april 1893. Haar man Martinus Cornelis doet bij de ambtenaar van de burgerlijke stand van Nootdorp zelf aangifte van het overlijden van zijn vrouw. Zij overleed 'op den eersten april dezes jaars des morgens en negen uren in het huis staande aan het dorp binnen deze gemeente'.

Nog geen anderhalf jaar later op 24 augustus 1894 overlijdt ook Martinus Cornelis van Oosten zelf, hij is net geen 33 jaar geworden. De aangifte van zijn overlijden wordt gedaan door Adrianus van Oosten, oud zesenzestig jaren, van beroep smid aan de Delftschekade in Stompwijk, en de vader van de overledene.

Het is inmiddels 1925, als op 28 januari van dat jaar de architect Jos Knijnenburg, namens de heer Adrianus Johannes van Oosten, bij het college van B&W van Veur

A. J. van OOSTEN
BLOEMIST
Levering van alle bloemen
Loken bloemen en potplanten
VEUR
Damlaan 28

Veur, den 29 Dec 1924

Nota Werk.

voor De Wel Eerw. Heer Pastoor Beijssens Alhier

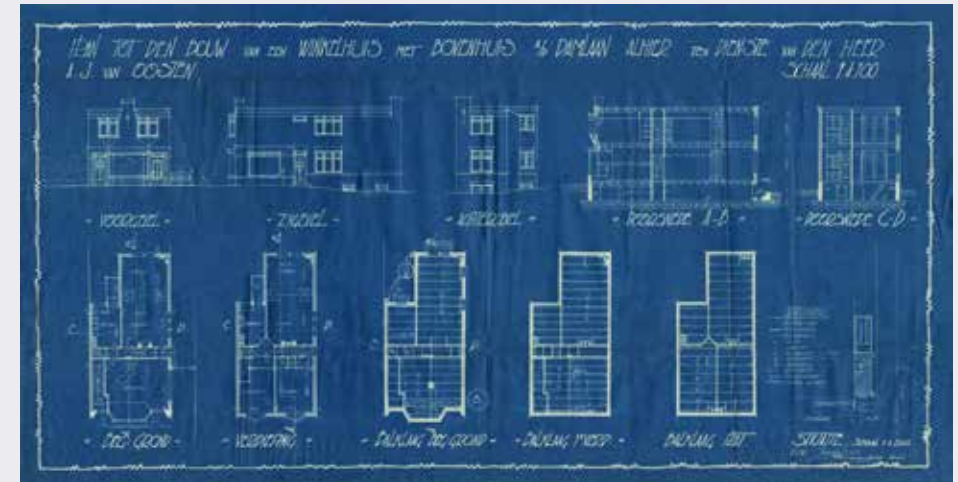
1924 van A. J. van Oosten.

2. Julij	Een Versiering Groot Altaar	Zegel. -	10
4 dagen	Euch. Congres. en 1 ^{ste} Nieuw		22.50
25 Nov	Een Versiering Groot Altaar (Komein)		20. -
4 Dec.	" " " 40 menigbed.		22.50
24 "	" " " Kerstmis.		22.50
Totaal			87.60

Veramen

Adrianus van Oosten
-10
den 8/1 1924
TIEN CENT

Nota A.J. van Oosten voor de Weledel Eerwaarde Heer Pastor Beijssens 29 dec. 1924.
We zien als adres op deze nota Damlaan 28.



Originele blauwdruk van de bouw van een winkelhuis met bovenwoning aan de Damlaan.
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg/ bouwarchief Leidschendam

vergunning aanvraagt om op een perceel grond (kadastraal sectie B 2418), gelegen aan de Damlaan, een winkelhuis met beneden- en bovenwoning te mogen bouwen. De vermoedelijke bouwkosten worden geraamd op twaalfduizend gulden. Op 17 februari gaat de gemeente akkoord en kan de bouw beginnen. Volgens de originele blauwdruk bestaat het pand beneden uit een winkelruimte van 24 vierkante meter met daarachter een ruime kamer van achttien vierkante meter met een kleine keuken. Boven is er ruimte voor drie diverse kamers met een keuken en wc.

Adrianus Johannes van Oosten huwt op 25 aug 1925 te Veur met Apollonia (Ploon) Maria van Boheemen.

'Moderne bloemenwerken en versieringen, aanleg en onderhoud van Tuinen'
Op een nota uit 1926 zien we dat het

bloemenmagazijn en kwekerij de naam 'In Horto Florum' (in de bloementuin) draagt.

Op dezelfde dag dat A.J. van Oosten trouwt, laat hij zich inschrijven in het bevolkingsregister van Veur. De namen Van Oosten en Bohemen waren zeer bekende namen in Veur en Stompwijk.

De opa van Adrianus Johannes was Adrianus van Oosten.

Hij was als grof -hoefsmid aan de Delftschekade 34 gevestigd en zat in 1921 ook in het bestuur van de Wilhelminavereniging.

De oudste directe voorvader van Adrianus Johannes was Cornelis Arends-zn. van Oosten hij werd in 1630 te Veur geboren en huwde in 1655 met Maria Adriaensdr. Goeman (1630-1679).

BLOEMENMAGAZIJN EN KWEKERIJ „IN HORTO FLORUM” Moderne Bloemwerken en Versieringen Aanleg en Onderhoud van Tuinen DAMLAAN 26c — A. J. VAN OOSTEN — VEUR			
Fol 89			
2 VEUR, 1 Juli 1926			
NOTA			
VOOR Den Zeer Eerw. Heer Pastoor Beijers Alkier			
1926 van A. J. van OOSTEN			
	Transport Nota	ƒ	168.85
Offst 1	2 Grote Kado's	"	2. —
	45 Hortensia's a 2.50	"	112.50
	14 Cineraria's a 50	"	7. —
Okte 22	1 Versiering Gr. etlt. Pinksteren		22.50
"	7 Hortensia's Oktemaand	"	14. —
"	Arbeidsloon en schotels maimeand		15. —
Junij 1	Palmversiering Junij 26 Werk.		15. —
29	Versiering Maria Altjaar met 2 Hortensia's	}	25. —
	Versiering Gr. etlt. aanbidding		
Junij 30	Arbeidsloon Junij maand.	"	5. —
Totaal.		ƒ	386.85
Aldus Opdracht den 27/7 1926 T.M. OOST			

Nota voor levering van bloemen 1 juli 1926 (het adres Damlaan 26c is later Damlaan 66 geworden).
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg



De Damlaan in 1930, gezien in de richting van de Veursestraatweg (Voorburgseweg) met geheel rechts de panden van Vreeburg en Van Haastrecht. Het pand met de zonwering is de bloemenwinkel van A.J. van Oosten, met daarachter, waar de auto voor de deur staat, het pand van de kruidenier W.G. Blonk aan de Damlaan 70. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

In het bouwarchief van de gemeente Veur komen we op 25 oktober 1926 voor het perceel B 2561, een aanvraag tegen voor het laten bouwen van een broeikas.

De vermoedelijke bouwkosten hiervan bedragen 224,00 gulden.

Binnen een aantal jaren blijkt deze broeikas alweer te klein, want op 2 november 1931 verzoekt de heer van Oosten deze te mogen verhogen. De bouwkosten voor het verhogen van de kas worden geraamd op honderd gulden. Op 5 november krijgt de heer van Oosten van B&W van Veur hiervoor toestemming. In de jaren dertig beschikt de heer van Oosten nog niet over een telefoonaansluiting.

A.M. van Oosten zou Adrianus Arnoldus Maria kunnen zijn, een zoon die geboren is op 19 mei 1936.

IN HORTO FLORUM WORDT FLEUR 2000

Jan van Schooten komt als achttienjarige in 1962 werken bij de bloemist en kwekerij van Van Oosten. Acht jaar later neemt hij samen met zijn vrouw Jeanne de zaak over.

Op 1 november 1970 staan zij ingeschreven op het adres Damlaan 68 en gaan boven de winkel wonen. Voor Jan, afkomstig uit Noordwijkerhout, is het bloemenvak niet vreemd; zijn halve familie zit immers 'in de bloemen'.

ANVRAAG OM VERGUNNING
VOOR HET
OORICHTEN VAN EEN GEBOUW.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders

van Veur.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen

Ch. J. v. Oosten, van beroep Alaemist,
wonerde Damlaan 2 No 26 te Veur,
ant hi voornemens is, in de hoedanigheid van eigenaar
voor Zich zelf van beroep
te de Damlaan op een perceel grond gelegen aan
de Damlaan kadastraal bekend gemeente
sectie B No. 2561 een gebouw op te richten bestemd
om gebruikt te worden als broeikas,
dat het werk zal worden uitgevoerd door hemzelf.

Heden, waaraan hi de Collere, onder overlegging der volgens artikel
der Verordening voor deze gemeente, bedoeld in artikel 1
der Woningwet, vereischte bescheiden, beleeft verzoekt hem, ingevolge
artikel 5, eerste lid, onder a der Woningwet, schriftelijk vergunning
te verleenen tot voornemen bouw.

De verzoedellike bouwkosten zijn: f. 224.-.

Veur, den 25 Oct 1926.

't Welk doende enz.

Heintgen van bywaan
Sten van
Gem. Wg

Ch. J. v. Oosten

BLOEMENMAGAZIJN

„IN HORTO FLORUM”

Levering van Moderne Bloemwerken in elke uitvoering. - Speciaal
ingericht voor Kamer- en Zaalversieringen.
Aanleg en Onderhoud van Villatuinen —



GIRO 164283

Aanbevelend. A. J. v. OOSTEN.

Advertentie van bloemenmagazijn 'In Horto Florum', adresboek 1931 Veur

VATERSPORT **DE VLIET**

VEUR **STOMPVIJK**

LAND EN TUIN BOUW

LEIDSCHENDAM

RUSTIG WONEN

BLOEMENMAGAZIJN EN KWEKERIJ
„IN HORTO FLORUM”
SPECIAAL KAMER- EN ZAALVERSIERING

Moderne Bloemwerken, Lieve Bloemen en Planten. - Schied
adres voor aeling en onderhoud van tuinen. - Aanbevelend

A. J. van OOSTEN — VEUR
Damlaan 66, Halte Blauwe Tram — Giro 164283

INHOUD:

	titel
Het de Geschiedenis van Leidschendam	9
Naamgeving en andere geschiedenis	11
Waarom Cortado de Vliet doof groen	11
De Minne Ael en kleine gestegen	19
1 Dorp Willems	19
Tedinger-Duik	21
De Hoofdelijk van Veer	24
Gemeentebewer	26
Gas, Water, Electriciteit	27
By-Post, Telegraaf, Telefoon-Kantoor	28
Verkeidings	28
Onderwijs	30
Kerkgewestchappen	31
Zakkenverpaling	31
Plantchappelijk Verken	31

Firma W. BLONK
DAMLAAN 70, VEUR - Telefoon No. 56

HET aangewezen adres voor
Kruideniers- en Grutterswa-
ren, Comestibles, Fijne Vleeschwaren

VRAAGT PRIJSCOURANT

Advertentie in de Gids voor Leidschendam uit 1936. Bron: Collectie Idsard Bosman

Omdat de eeuwwisseling die begin van de jaren zeventig nog heel ver weg leek, besluiten Jan en Jeanne in 1972 de bloemenzaak de naam 'Fleur 2000' te geven. De winkel was zes dagen per week open, naast Jan en Jeanne stonden ook nog

drie vaste medewerkers voor de verkoop in de winkel. Fleur 2000 stond bekend om zijn luxe bloemstukken, boeketten, rouwwerk en mooie potten van verschillende materialen.



De versierde etalage van de bloemenwinkel In Horto Florum in 1952 aan de Damlaan, met rechts de winkeldeur. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg



Uitgave Damplein winkeliers 25 april 1960/
advertentie In Horto Florum
Bron: Collectie Idsard Bosman

In 1975 wordt de voormalige broeikas vervangen door een stenen aanbouw.

Jan en Jeanne willen in de jaren negentig hun winkelpand nog één keer vergroten. Maar de gemeente Leidschendam geeft hier geen toestemming meer voor.

In april 2007 begint de onvermijdelijke uitverkoop.

DE UITVERKOOP

Op zaterdag 30 juni 2007 is de bloemenzaak Fleur 2000 voor de allerlaatste keer geopend. Leidschendam verliest een bloemenzaak met een roemrijk verleden, een plek waar men 84 jaar lang terecht kon voor bijzondere bloemen, glaswerk, vazen en een bloemrijk cadeau.



De in aanbouw zijnde stenen serre/ annex winkelgedeelte in 1975.
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg



Advertentie weekblad Het Krantje 19 april 2007. Bron: Collectie Idsard Bosman



Interieurfoto 21 april 2007. De laatste klanten worden door Jan en Jeanne geholpen.

Bron: Collectie Idsard Bosman.

In 2007 zijn Jan en Jeanne resp. 63 en 62 jaar. Zij hebben een huis gekocht in Alkemade (de geboorteplaats van Jeanne). Met een dubbel gevoel wordt er afscheid genomen van de klanten. Jan kan zijn vak als bloemist (nog) niet loslaten en gaat zich volgens eigen zegge richten op het organiseren van tentoonstellingen

en exposities, misschien wel in de Keukenhof. Jeanne laat het allemaal nog op zich af komen en kijkt wat de toekomst haar brengt. Maar één ding is zeker, 'dit wordt de eerste Moederdag zonder eigen bloemen!'

De voor veel Leidschendamers bekende hoek van de Damlaan en de Oude Trambaan, waar ooit de bloemenzaken van Van Oosten en Fleur 2000 floreerden, naast rijwielhandel Van Haastrecht en slager Vreeburg en waar de Blauwe Tram voor de deur stopte, is niet meer.

In september 2017 begon projectontwikkelaar Niersman aan de uitvoering van de opdracht; de bouw van twintig appartementen en winkelruimtes. De nieuwbouw werd in 2018 opgeleverd.

Idsard Bosman



Impressie van de nieuwbouw Damlaan 66-68

Bron: website Niersman bouw-ontwikkeling-vastgoed.



ERFGOED LEIDSCHENDAM

Historisch onderzoek,
tekst en samenstelling
Idsard Bosman



ERFGOED LEIDSCHENDAM